

THE CARPATHIAN BARROWS CULTURE

VIRGIL MIHĂILESCU — BIRLIBA

1. *History of investigations.* For the first time the monuments belonging to the "Carpathian Barrows Culture" (=CBS) ("Carpathian Tumuli Culture" = CTC) were discovered and investigated since the end of the 19th century, in Kalnik, Ključarki, Liskovo (*Lehóczky* 1892 and 1912), Russkoe Pole (*Mihalik* 1892, p. 95), Gliboka (Adâncata) (*Szombathy* 1894, 15 ff.) and Nižni Strutini (*Kopernicki* 1923, p. 194 ff.). After the 1st World War, these investigations were continued especially by the archaeologists of Lwów (K. Žurovskij, M. Smiško, Ia. Pasternak, T. Sulimirskij) rising the number of the researched cemeteries to 18 and the discovered graves to over 100 (*Vakulenka* 1977, p. 59; *Smiško* 1932: *Sova* 1939, p. 77—81). During the last decades there have been found new necropoleis and investigations have been carried out in settlements, consequently the geographical limits and the chronological ones of the new culture were better contoured. These findings allowed M. Iu. Smiško to describe for the first time the CBS and to attempt its chronological delimitation as well as its ethnical distribution (*Smiško* 1960). Further on as a consequence of the research work there were brought about new contributions concerning the settlements, the rite and the practices of the funerals as well as the ethnical appartenance belonging of the CBS (*Timoščuk* 1953, 54 ff.; *Cigilic* 1962; *Kotigoroško* 1979, p. 153—163; *Kotigoroško* 1980 p. 229—247; *Kotigoroško* 1995, 112 ff.; *Vakulenka* 1977; *Mihăilescu-Birliba* 1980 a, p. 181—207; *Mihăilescu-Birliba* 1986, p. 1—15; *Mihăilescu-Birliba* — *Miriușou* — *Udrescu* 1981, p. 246—253).

2. *Geographical space occupied by CBS.* The investigations carried out until now showed that CBC extends into a geographic area of mountains and plateaus in the western part of Ukraine, eastern part of Slovakia, and the north part of Romania i.e. on both slopes of the Carpathian of North and East, limited in north-east and east by the river Strei and by the river Dnester, in south-east by the river Ozana and in south-west by the river Someš and in west by the superior drive of the river Tisa and the river Bodrog (*Fig. 1*). That territory is characterised by a poor soil and a vegetation consisting of woods and pastures favourable to animal breeding (*Mihăilescu-Birliba* 1986, p. 1—2).

3. *CBC Monuments.* 3.1. Settlements are placed on the inferior and the middle terraces of the river valleys. Their spreading varies from 2—3 ha (Ganiv, Grušiv, Volosiv, Trač) to 5—7 ha (Gliboka, Grabovce, Nižni Strutini). In all settlements there have been identified two types of dwellings of variable sizes: the surface and pit house. The surface

dwellings have a rectangular plane, heated with hearths. The deep dwellings have also a rectangular plane and they were heated with hearths but also with kilns of stone and clay. In these settlements there have appeared also some other householding complexes: outer hearths, holes for waste and provisions, and manufacture kilns for pottery burning (Fig. 2) (Vakulenko 1977, p. 43 ff.; Kotigoroško 1995, p. 112—117).

3.2. *Cemeteries.* The funeral monuments consist of tumular sites placed on higher places near the settlements i.e. 0.5 to 1 km. The burials usually were performed on a round earth elevation over which the hillock was formed of soil layers taken from the surface of the cemetery and in some cases from the site of the funeral stake (Figs. 3—6). The tumuli usually reach a height of 1 to 1.50 m and a diameter of 8 to 14 meters. For the present many hillocks have been destroyed by agricultural workings. Some barrows were surrounded by gravel or a row of stones. Without exception the rite consisted of incineration but the funerary practices were much different and varied. Sometimes the incineration took place on the very spot of the burial (*bustum*) and other times outside the necropoleis (*ustrinum*). The incinerated bones of the dead were placed in pottery (urns), sometimes in pits (burned or not) and sometimes on various surfaces purified through fire but in all cases being accompanied by sacrifices and offerings or reminiscences from the funeral stake (Figs. 7—8). In a barrow there may be only one grave but often it was the place for more than one funerals (Figs. 26—27). The pits of sacrifices or with offerings were placed at the treading level of the burnt surfaces but their rate — compared with the time when the remains of the incinerations had been deposited — is variable: it could be before, during and after the funeral. Without entering other details one can observe that if the rite is characterised by homogeneity the variable feature of the funerary practices signifies some uncertainty of the new culture consisting of several elements (Timoščuk 1953, p. 54—60; Smisko 1960, p. 12—85; Cigilik 1962, p. 70—69; Vakulenko 1977, p. 34—42; Kotigoroško 1995, p. 122 ff.; Mihăilescu-Bîrliba 1980a, p. 181—205; Mihăilescu-Bîrliba 1986, p. 2—3; Mîrîtoiu — Udrescu 1980, p. 209—220; Mihăilescu-Bîrliba — Mîrîtoiu — Udrescu 1981, p. 246—253).

4. *Inventory.* In the settlements and cemeteries of CBC (= CTC) as well as in other archaeological complexes belonging to the same culture numerous objects of burnt clay, metal, bone, horn, glass and stone have been found.

4.1. Pottery is divided into two categories: local and imported, the former being predominant. The autochthonous vases are hand-made or wheel-mode (Vakulenko 1977, p. 60—61; Mihăilescu-Bîrliba 1980a, p. 187—203; Kotigoroško 1995, p. 135—146).

4.1.1. Hand-worked pottery is made of a rough paste with ingredients of chamotte, or sand, or calcareous grains, or vegetals, or pebbles usually badly burned (Figs. 14; 16; 17/1—4, 8; 18/1, 6—7, 9; 20/1—5, 7—11, 13—14; 21; 22/1—6, 10—11, 14—20). They are yellow, grey and dark-brown coloured. Most of them are small and medium size vessels (pots, bowls, lids), as well as big vases, perhaps for preserving grains;

the trays occurred rarely. A particular shape are the conic mugs used as censers with handles or high handles discovered especially in the settlements. This is a traditional shape for Dacian pottery (*Figs. 17/4; 19/11; 21/13; 22/19*).

4.1.2. The wheel-made pottery was used both as plates and dishes and for cooking.

4.1.2.1. The pottery used as dishes is made of a refined paste, well tempered and well burned, being brown or grey (most of it). The walls of the vessels are thin. The shapes are of a large variety; small vessels, plates, small pans, bowls, cups, mugs, cans, jugs, lids (*Figs. 15/1—7, 9—10; 23/1; 25/1—5*) and fruit-dishes of Dacian type (*Figs. 15/8; 17/5*). Especially in cemeteries a pottery of refined grey paste appeared (reddish after being burnt again) which has on the external and sometimes on the inner walls a black slip (engobe) whose tints may vary (*terra nigra*); among the shapes often encountered there are the small vessels, soup plates, jugs, bowls and pots (*Fig. 23/4*). So this pottery is dedicated to the funerary ceremonies (offerings).

4.1.2.2. The pottery used for cooking is made of a paste with much sand and several ingredients well burnt; the grey and brown species predominate. The most frequent shapes are small and medium size pottery, small pans, pots and bowls. Within this category of pottery fall the pottery of a good paste with sand, pebbles well burnt, extremely and of a grey (seldom brown) colour; the exterior aspect of this pottery brings it near the provincial Roman pottery ("rough"). The large and medium size vessels, known under the name of *Krausengefässer* can be found among the forms of this type of pottery (*Figs. 15/5; 24/3—4*).

Although it is locally produced the wheel-made pottery proves the existence of a strong Roman influence, the technique and the shapes demonstrating analogous features with the Roman similar pottery sometimes identifying with them (*Mihăilescu-Bîrliba 1980a, p. 187—190, 194; Mihăilescu-Bîrliba 1986, p. 4; Kotigoroško 1995, p. 139—145*).

4.1.3. Imported pottery consists of numerous types of amphorae, fragments of *terra sigillata*, as well as, probably, certain types of cups, small mugs, jugs and other vessels (*Figs. 23/3; 24/1—2; 25/6—7*).

4.2.1. Tools and weapons are of a large variety and of various materials. There have been discovered many sickles, scythes, stone grinding mills, axes, spindle whorls, weights of burnt clay for the fishing nets, pieces of harness of iron (spurs, horse harness mounts, curb bits, buckles) and other householding tools.

Among weapons we can enumerate the arrowheads, spearheads, swords, scabbards, knives, shield umbones (bosses), hand grips, ring mail and so on (*Figs. 10/14; 11/5—6, 13; 15/17—18; 19/1—2*).

4.3. Ornaments mostly encountered and of a large variety are bronze and iron fibulae, iron and glass bracelets, glass and sardonix beads, lamp brackets, iron pendants, bronze or gold pendants with semi-precious stones (*Figs. 10/2, 4, 15; 15/11—16, 19—20; 23/2*).

4.4. Glass objects with various uses come all from Roman workshops on the seashores of the Black Sea and Dacia and even from local workshops as it is shown by the discovery of a glass workshop on the

left bank of the Dnester river which can be dated in about the same period (*Smiško* 1964, p. 67—80). We mention whole or fragments of glasses (*Nižni Strutini*) as well as remains of unidentified objects (*Căricumaru* — *Cărciumaru* 1980, p. 221).

4.5. Coins appeared quite rarely: a denarius given by Trajan, six other denarii from a barrow from Velikaja Bakta (Nero-Marcus Aurelius) and a siliqua belonging to Constantius II (355—361) discovered in the barrow no. 31 from Braniște—Nemcișor (*Mihăilescu-Bîrliba* 1986, p. 5; *Kotigoroško* 1995, p. 134; *Mihăilescu-Bîrliba* — *Butnariu* 1988, p. 315, no. 34).

5. Economy. 5.1. Agriculture and animal breeding are attested by paleobotanic and paleofauna analyses (*Miritoiu* — *Udrescu* 1980, p. 209—220; *Mihăilescu-Bîrliba* — *Mirițăiu* — *Udrescu* 1981, p. 246—253; *Mihăilescu* — *Bîrliba* 1986, p. 5; *Monah* inf.). They grew wheat (3 varieties), barley, oat, millet and they bred horned cattle, horses, swines, goats and sheep and poultry.

5.2. Crafts. The potter's kilns which were found prove the production of pottery on the spot, and the spindle whorls certify the practice of weaving and spinning. They also carved the stone (grinding mills and whetstones), bones and horns (combs) and some discoveries regard the iron working (tools, weapons, nails, etc.) and, possibly, metallurgy (the remains of a chamotted kiln for melting iron, as well as pieces of iron slag) (*Mihăilescu-Bîrliba* 1986, p. 5; *Kotigoroško* 1995, p. 167—170).

5.3. Trade. A part of the inventory proves the existence of close trading relations with various artisanal centres and commercial ones especially with those on the Black Sea shores and from Dacia or Pannonia from where they brought amphorae with oil and wines, terra sigillata, luxury vases, glass, ornaments, coins and so on. We do not know if all these objects discovered in the respective area come from trading activity or, perhaps, they were got as payment for different services (gifts, stipendia, military pays). One can suppose that there is preserved a close connection with northern and north-western territories from where they brought the raw material necessary for the production of tools and weapons or traditional objects. Although there are not certain data, the Roman traders searched for animals, skins, wool, furs, honey in this space-like in other places of Barbaricum. The roads were along the main rivers; close relations with Dacia and Pannonia were maintained by the roads across the mountains (*Mihăilescu-Bîrliba* 1980b, p. 222—234; *Mihăilescu-Bîrliba* 1986, p. 5—6; *Kotigoroško* 1995, p. 170—171, 175—176, 181—184).

6. Chronology. The CBS monuments have a poor inventory as dating elements. We mention at the same time that so far there have not been carried out inner analyses for all investigated archaeological sites. We must also take into account the fact that, as one could notice, new ethno-cultural components came continually to this area, often bringing early cultural elements, which makes the situation more complicated.

All these as well as some loose data did not permit an accurate chronology for CBC. M. Iu. Smiško, starting from the inventory of the

necropoleis (*Smiško 1960*, p. 115—126), proposed that CBC should be placed within the period comprised between the 2nd and 6th c.A.D., the oldest monuments being able to be attributed to the 1st c.B.C. — 1st/2nd c.A.D. In her turn, L. V. Vakulenka, who used the material discovered especially in settlements (*Vakulenka 1977*, p. 63—69), dated the beginnings of CBC at the end of the 2nd c. — the beginning of the 3rd c.A.D., and the end of this culture is placed in the middle of the 5th c.A.D. As for us, starting from the consideration that CBC did not develop in a unitary manner in time and space we noticed that some settlements and necropoleis are earlier than others, the inventory showing obvious differences.

Lately, some Romanian researchers give verdicts on CBC without knowing the discoveries or consulting the recent bibliography, neither the Romanian one, concerning this matter. More than that, they do not mention exactly other opinion or falsify them (*Bichir 1996*, p. 195—197; *Ignat 1997*, p. 38—39, 41—42).

Today, new archaeological discoveries and historical interpretations oblige us to revise our old statements (*Mihăilescu-Birliba 1980a*, p. 206—207). In our opinion, the main event which meant the starting point for CBC was the Roman-Dacian wars. On this occasion great damages and losses or demographic permutations took place. The ethnical and political equilibrium in the Carpatho-Danubian area was broken, and essential cultural changes began (*Caesares*, 327 = *Hertlein*, 420; *Eutropius*, VIII, 6, 2).

It is known the fact that during the struggle with the Romans, Decebal formed an alliance with some populations (*Dio Cassius*, LXVIII, 10, 3; 11, 1), about which ancient narrative sources do not give any details. Anyway, now it has been ascertained the presence of Przeworsk elements at Zemplin (*Budinsky-Krička — Lamiova-Schmiedlova 1990*, p. 314) and in other places of eastern Slovakia and Upper Tisa, which signifies the participants of the Vandal tribes to the Roman-Dacian wars, allied with Decebal. Part of the graves of Zemplin, barrow no. 4 from Streda nad Bodrogom, the barrow from Bobovoe as well as the settlements recently discovered from Bučea and Močola (1992) (*Kotigorosko 1995*, p. 80, 178) correspond to this first stage of CBC (B₂—C₁).

Early new comers Przeworsk, which can be dated in this period, are attested everywhere within the north-Dacian block: in the final phase of Puchów culture (*Pieta 1996*, p. 32—34; *Oledzki 1969*, p. 67), on the Hernad valley (*Lamiova-Schmiedlova 1969*, p. 463—466), in Wolhynia (*Kropotkin 1974*, p. 52; *Kozak 1984*, p. 12—25, 61; *Andrzejowski 1989*, p. 124—125) or in the area of Lipica culture (*Kropotkin 1974*, p. 52, *Kozak 1984*, p. 12—25, 61; *Andrzejowski 1989*, p. 124—125; *Smiško 1932*, p. 178—181) (*Figs. 9; 12; 13*). Although these groups of populations that come from the area of Przeworsk culture had strong military features and, perhaps, a great political weight in this area, they could not change fundamentally the ethno-cultural picture. As previously the Celtic element had undergone a gradual acculturation process, the Vandals who came in the period of Roman-Dacian wars in contact with the numerous native Dacian population were more rapid assimilated (*Bu-*

dinsky-Křička — Lamičová-Schmiedlová 1990; Kotigoroško 1995, p. 48). Anyway in this area the Dacian element continued to have the main role due also to the coming of some new Dacian groups after 106, from the Province of Dacia.

The Marcoman wars were the second major event which influenced the whole Middle and Lower Danube territory. We may consider again that the political and ethno-cultural equilibrium of the region, which had hardly begun to steady, was violently broken. The Romans' military campaigns or those of the allied „barbarians“ caused again destructions and populations' permutations. It is obvious that the new comers Przeworsk will strengthen CBC and will decisively contribute to the closing of its forming process ($C_1 \rightarrow D_1$) (Godłowski 1970, p. 99, fig. 19).

As part of this large reorganisation process some significant information can be recorded: it is the end of late Puchów (*Pieta* 1996, p. 32—37) and Lipica (*Smisko* 1932, p. 178—181) cultures; Dacian or Celto-Dacian groups will be dislocated and will take refuge especially in regions far from the important roads: the settlements Rytro (Sacz), Ujazd, Lesko, Swierchowa (wow. Kosno) (*Madyla-Legutko* 1994, p. 310—311; *Madyla-Legutko* — *Tunia* 1994, p. 81—101)), Pakoszówka (wow. Kosno) (*Połtorska* — *Kleja* inf.); Przeworsk elements close to CBC can be signaled in different places of their movement towards south (*Kozak* 1984, p. 15—16, 39—55; *Andrzejowski* 1989, p. 124—125), such as the small cemeteries from Łukawica (wow. Rzeszów) (*Potocki* 1960, 279—290, pls. 1—2; *Kokowski* 1988, p. 165—191) and Hromówka (*Wolhynia*) (*Karpinska* 1926, p. 138).

Most of CBC monuments belong to this period ($C_1 \rightarrow D_1$). Thought the aspect of Przeworsk is very intense in the cemeteries, the settlements continue to attest the massive presence of **Dacian elements**. A cohabitation since the time of anti-Roman alliance goes on and a reciprocal acculturation process between the natives and the Vandals takes place, process to which the effect of the Roman civilization pressure will also be added (*Mihăilescu-Birliba* 1980a, 207).

As for the end of CBC, it should be placed in relation with the events which occurred in the East of Europe in the last quarter of the 4th c.A.D. with the invasion of the Huns. In this context the existence of the last phase of CBC (D_1 or C_3/D according to Godłowski) seems to be much clearer. Monuments belonging to this phase appear besides the area of CBC formation, showing the shifting towards south of the greatest part of the more unstable and more warlike element (the nobility and the Vandal warriors). Within this phase may be included the necropoleis from Nemcișor (Braniște and Gura Secului), Tyrzia (*Mihăilescu-Birliba* 1980a, p. 181—207), Boroaia (*Ignat* 1997, p. 42) and Botișana (*Teodor* 1984, p. 10) belonging to eastern area and perhaps that from Lazuri (*Stanciu* inf.) situated near by the border of the former province Dacia Porolissensis. In these cemeteries the inventory has no more Dacian features, and Przeworsk aspect prevails.

7. Origin and ethnic elements. The problem of the origin of CBC has not been satisfactorily solved yet. In the sub-Carpathian area, pre-

ceding the CBC there have been discovered settlements dated in the 1st c.B.C. and 1st/2nd c.A.D. (Zemplin at the confluence of the rivers Ondava (!) with Latorica, Malaja Kopanja, Solotvina-Cetate, Onceaști-Cetățeaua, Rogozna, Dračinci, Godynovka, Voloka, Korytnoe) which are characterised by the presence of a hand-made pottery undoubtedly Dacian (*Kotigoroško* 1995, p. 71—74; *Vakulenko* 1977, p. 66). It is known that the monuments of the north-eastern variant of the Dacian culture (Lipica) is almost entirely massed on the left bank of the Upper Dnestr. That is why we must admit that the Dacian elements encountered in CBC have not their origin only in the Lipica variant but they rather come from the other northern variants of the Dacian culture (*Kotigoroško* 1995, p. 189—190). However in the inventory of CBC the presence of the Dacian elements is indisputable.

Another component of CBC should be placed in connection with the certain appearance of the monuments of Przeworsk culture both on the Upper Dnester and Upper Tisa.

Perhaps in a first stage the elements Hasdings and Lacrings (Taiphals?) came together (see Zemplin cemetery) and only later (170—180 A.D.) — a conflict between them began (*Dio Cassius*, LXXI, 12, 1; LXXII, 3 3) which ended with the supremacy of the later ones within CBC. As part of Przeworsk culture there are cremation burials in barrows; some of them are almost identical with those of CBC. We refer to the group Siedlemin (Kujawja) belonging to Przeworsk culture (Zelgniewo, Łęgonice, Horo, Roszków, Kapalica, Nosków, Parzecze, Buszkowo, Sadomie); such barrows with cremation graves exist in the zones of cultural interpenetration early-Przeworsk with Pomeranian (Drańsk and Ślawecin) and Luzacian (Horno) (*Karpinska* 1926, p. 138—141, 147—148; *Walenta* 1980—1981, p. 55, 185), as well as late-Przeworsk with Wielbark (Lubowidz phase) and Luboszycka (*Godłowski* 1981, p. 52; *Godłowski* 1985, p. 210); migrations from this area reach Rhine zone (*Meyer* 1994, p. 183—192).

Taking into account the historical conditions specific for the 4th century, when the Gothic prevalence within the culture of Sântana de Mureş-Cernjachow is strongly affirmed and the Taiphals — to whom we attributed the role of bearer of Przeworsk culture which participated at the formation of CBC — are one of the elements of the alliance led by Goths, and the differences between the two cultures became more and more faded. Perhaps with the displacement of the western Goths to the south as a consequence of the impact with the Huns, the Taiphals elements — active and better attached to the Visigoths would also be tackled into the new migration and consequently the stable (autochthonous) component of the CBC would continue its evolution under new historical conditions (*Mihăilescu-Bîrliba* 1980a, p. 206—207; *Mihăilescu-Bîrliba* 1986, p. 7—9).

ABREVIATIONS AND LITERATURE

- Andrzejowski 1989 J. Andrzejowski, *Zagadnienie kontynuacji cmentarzyków we wschodniej strefie kultury przeworskiej*, in *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim*, II, eds. J. Gurba, A. Kokowski, Lublin 1989
- Bichir 1996 Gh. Bichir, *Daci liberi din nordul Daciei*, in *Thraco-Dacica* 17, 1–2, 1996
- Budinsky Krička-Lamiova Schmiedlova 1990 V. Budinsky Krička — M. Lamiova Schmiedlova, *Late 1st century B.C. – 2nd century A.D. cemetery at Zemplin*, in *SlovArch* 38 2, 1990
- Cârciumaru — Cârciumaru 1980 Em. Cârciumaru — M. Cârciumaru, *Analyse chimique et spectrographique d'un échantillon de Braniște*, in *Dacia* NS 24, 1980
- Cigilik 1962 V. M. Cigilik, *Novi materiali do vivčenja kulturi Karpatskikh kurganov u Zakarpatskij oblasti*, in *MDAPV* 4, 1962
- Godłowski 1970 K. Godłowski, *The chronology of the Late Roman Early migration periods in Central Europe*, Krakow 1970
- Godłowski 1981 K. Godłowski, in *Pozny okres Lateński i okres rzymski*, in *Prahistorya ziem Polskich*, 5, ed. J. Wielowieski, Wrocław — Warszawa — Krokow — Gdańsk — Łódź 1981
- Godłowski 1985 K. Godłowski, *Przemiany kulturowe i osadnice w północno-wschodniej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, in *Prace Komisji Archeologiznej*, 23, Wrocław, 1985
- Ignat 1997 M. Ignat, *Spațiul nord-est-carpatic în secolele I–III d.Hr.*, în *Spațiul nord-est-carpatic în mileniul intunecat*, ed. V. Spinei, Iași 1997
- Karpinska 1926 A. Karpińska, *Kurhany z okresu rzymskiego w Polsce ze szczególniem uwzględnieniem typu Siedlemińskiego*, Poznań 1926
- Kokowski 1988 A. Kokowski, *Zagadnenie interpretacji kulturowej materiałów z młodszego okresu rzymskiego typu Lukawica*, in *Archeologia Polski* 33/1, 1988
- Kopernicki 1923 J. Kopernicki, *Mogile w strumieniu Niżnim*, in *WA* 8, 1923
- Kozak 1984 D. N. Kozak, *Pśeworskaja kultura u Verchnomu Podnistrovii Zachidnomu Pobužži*, Kijiv 1984
- Kotigoroško 1979 V. G. Kotigoroško, *Kurgan pervoї poloviny III v. n. e. u s. Bratovo*, in *SA* 2, 1979
- Kotigoroško 1980 V. G. Kotigoroško, *Itogi izuchenija mogilnika Iza I v Zakarpatsye*, in *SA* 1, 1980
- Kotigoroško 1995 V. G. Kotigoroško, *Tinuturile Tisei Superioare în veacurile III i.e.n. – IV. e.n. Perioadele Latene și romană*. Biblioteca Thracologica 9, București 1995
- Kropotkin 1974 V. V. Kropotkin, *Pśeworskoe pogrebenie I v.n.e. iz s. Zvenigorod (Lwowskaja oblast)*, in *KS* 140, 1974
- Lamiova Schmiedlova 1969 M. Lamiova Schmiedlova, *Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südslowakei*, in *SlovArch* 17, 1969
- Lehóczky 1982 T. Lehóczky, Adatok hazánk archeologiájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére, I., II., Munkács 1892
- Madyda-Legutko 1994 R. Madyda-Legutko, *Uwagi o osadnictwie w Polsce części Karpat Zachodnich w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, in *Kultura Przeworska*, I, eds. J. Gurba, A. Kokowski, Lublin 1994
- Madyda-Legutko-Tunia 1994 R. Madyda-Legutko — K. Tunia, *Rytro. Karpacka osada okresu wederówek ludów*, in *Prace Archeologiczne Zeszyt*, 57, Krakow (1993) 1994
- Meyer 1994 M. Meyer, *Funde vom Charakter der Przeworsk-Kultur aus Hessen*, in *Kultura Przeworska*, I, eds. J. Gurba, A. Kokowski, Lublin 1994

- Mihăilescu-Bîrliba 1980 b
Mihăilescu-Bîrliba 1980 a
Mihăilescu-Bîrliba 1986
Mihăilescu-Bîrliba -Butnaru 1988
Mihăilescu-Bîrliba-Mirițoiu-Udrescu 1981
Mihalik 1892
Mirițoiu-Udrescu 1980
Oledzki 1969
Pieta 1996
Potocki 1960
Smiško 1932
Smiško 1960
Smiško 1964
Sova 1939
Szombathy 1894
Teodor 1984
Timoščuk 1953
Vakulenko 1977
Walenta 1980—1981
- V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les daces orientaux*, Bucuresti 1980
V. Mihăilescu-Bîrliba, *Un nouveau groupe culturel sur le territoire de Roumaine. Les fouilles de Braniște-Nemțișor (comm. de Vinători, dép. de Neamț)*, in *Dacia N.S.* 24, 1980
V. Mihăilescu-Bîrliba, *Ethnic elements in the „Carpathian tumuli culture”*, in *Archaeological “objectivity” in interpretation*, The World Archaeological Congress, 1—7 September 1986, Southampton-London 1986
V. Mihăilescu-Bîrliba, V. Butnaru, *Descoperiri monetare din Moldova, I*, in *ArhMold*, 12, 1988
V. Mihăilescu-Bîrliba, N. Mirițoiu, M.St. Udrescu, *Raport preliminar privind cercetările de la Tîrzia, com. Brusturi-Drăgănești, jud. Neamț*, in *MCA Tulcea 1981*
J. Mihalik, *Urmezi urnatemetō*, in *ArchErt* 12, 1892
N. Mirițoiu-M. St. Udrescu, *Considerations antropologiques préliminaires sur la nécropole de Braniște-Nemțișor (dép. de Neamț)*, in *Dacia N.S.* 24, 1980
M. Oledzki, *Naddunajska grupa kultury przeworskiej w świetle analizy materialow archeologicznych*, in *FolArch* 20, 1969
K. Pieta, *Liptovska Mara. Ein frühgeschichtliches Zentrum der Nordslowakei*, Bratislava 1996
J. Potocki, *Kurhany z okresu tzymskiego w Lukawiczy pow. Lubaczów*, in *Materiały Archeologiczne* 2, 1960
M. Smiško, *Kultury wczesnego okresu epohi cesartsva rzyjskiego w Małopolsce wschodniej*, Lwów 1932
M. Iu. Smiško, *Karpatski kurgani peršoi poloviat I tisjačolittja našoi eri*, iiv 1960
M. Iu. Smiško, *Poselenie III—IV st.n.e. iz slidami ckljanogo virobnictva bilja s Komariv, Černiveckoi oblasti*, in *MDAPV* 5, 1964
P. P. Sova, *Do istoriceskija poselenija v Maramoroše*, in *Russkij kalendar*, Užgorod 1939
J. Szombathy, *Praehistorische Recognoscieruntour nach der Bukowina*, in *JBLM* 2, 1894
D. Gh. Teodor, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V—VII e.n. Așezarea de la Botoșana-Suceava*, București 1984
B. A. Timoščuk, *Podkarpatkskie kurgany III—V vekov našej ery*, in *KS* 52, 1953
L. V. Vakulenko, *Pamjatniki pidgirja Ukrainskich Karpat persoi polovini I tisjacolittja n.e.* Kiiv 1977
K. Walenta, *Obrzadek pogrzebowy na Pomorzu w okresie późnolateńskim i rzymskim*, in *Archaeologia Baltica* 5, 1980—1981

CULTURA TUMULILOR CARPATICI

VIRGIL MIHAILESCU -- BIRLIBA

1. *Istoricul cercetărilor.* Monumente aparținând Culturii Tumulilor Carpatici (=CTC) au fost descoperite și cercetate pentru prima oară încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, la Kainik, Ključarki, Lisskovo (*Lehóczky* 1892 și 1912), Russkoe Pole (*Mihalik* 1892, p. 95), Gliboka (Adâncata) (*Szombathy* 1894, 15 și urm.) și Nižni Strutini (*Kopernicki* 1923, p. 194 și urm.). După primul război mondial aceste cercetări au fost continuatice mai ales de către arheologii de la Lwów (K. Žurovskij, M. Smiško, Ia. Pasternak, T. Sulimirskij), ceea ce a condus la înălțarea numărului cimitirilor cercetate până la 13, iar al mormintelor la peste 100 (*Vakulenko* 1977, p. 59; *Smiško* 1932; *Sova* 1939, p. 77—81). În ultimele decenii au fost găsite noi necropole și au fost duse la bun sfârșit investigații serioase în așezări, drept urmare fiind conturate mai bine limitele geografice și cronologice ale noii culturi. Toate acestea i-au permis lui M. Iu. Smiško să descrie pentru prima oară CTC și să-i precizeze cronologia și distribuția etnică (*Smiško* 1960). În continuare, ca o consecință a amplificării cercetărilor, au fost aduse noi contribuții privind așezările, ritul și obiceiurile de înmormântare, ca și apartenența etnică a CTC (*Timoščuk* 1953, p. 54 și urm.; *Cigilik* 1962; *Kotigoroško* 1979, p. 153—163; *Kotigoroško* 1980, 229—247; *Kotigoroško* 1995, p. 112 și urm.; *Vakulenko* 1977; *Mihăilescu-Bîrliba* 1980 a, p. 181—207; *Mihăilescu-Bîrliba* 1986, p. 1—15; *Mihăilescu-Bîrliba—Mirițoiu—Udrescu* 1981, p. 246—253).

2. *Spațiul geografic ocupat de CTC.* Cercetările de până acum au arătat că CTC a ocupat o arie geografică muntoasă și de podiș, din vestul Ucrainei, răsăritul Slovaciei și din partea de nord a României, adică pe ambii versanți ai Carpaților Nordici și Răsăriteni, limitată în nord-est și est de râul Strei și Nistru, în sud-est de râul Ozana, în sud-vest de Someș și în vest de râul Bodrog (fig. 1). Acest teritoriu se caracterizează în general prin seluri sărace și o vegetație constând din păduri și pășuni favorabile creșterii animalelor (*Mihăilescu-Bîrliba* 1986, p. 1—2).

3. *Monumentele CTC.* 3.1. Așezările sunt plasate pe terasele inferioare și mijlocii ale râurilor. Întinderea lor variază de la 2—3 ha (Ganiv, Grušev, Volosiv, Trač) până la 5—7 ha (Gliboka, Grabovce, Nižni Strutini). În toate așezările au fost identificate două tipuri de locuințe, cu o mărime variabilă: de suprafață și bordeie. Locuințele de suprafață au un plan rectangular, fiind încălzite cu vetre. Bordeiele au un plan rectangular, de asemenea, și sunt încălzite atât cu vetre, cât și cu instalații de tipul cuptoarelor, din piatră și lut. În aceste așezări au apă-

rut și alte complexe gospodărești: vetră exterioare, gropi pentru gunoi sau provizii, cuptoare de olari (fig. 2) (Vakulenko 1977, p. 43 și urm.: Kotigoroško 1995, p. 112—117).

3.2. Cimitirele. Monumentele funerare consistă din tumuli plasati pe un loc mai înalt de lângă așezări, la aproximativ 0,5—1 km. De obicei, movila este rotundă și a fost clădită din pământ luat de la suprafața cimitirului și, în unele cazuri, cu sol luat de la rugul funerar (fig. 3—6). În mod obișnuit tumulii ating înălțimea de 1—1,50 m și au diametrele între 8 și 14 metri. În prezent, multe movile funerare au fost afectate de lucrările agricole și au fost distruse. Unele movile au în jur un strat de pietriș sau un sir de pietre. Fără excepție ritul constă din incinerație, dar practicile funerare au fost foarte diferite și variate. Uneori incinerarea a avut loc acolo unde s-a făcut înmormântarea și unde s-a construit tumulul (*bustum*), alteleori rugul se afla în afara necropolei (*ustrinum*). Oasele arse ale defunctului au fost depuse în urne, alteleori în gropi (arse sau nu) și, în sfârșit, uneori, pe diferite suprafețe, purificate prin foc; însă, în toate cazurile acestea au fost acompaniate de sacrificii, ofrande sau resturi de la rugul funerar (fig. 7—8). Într-un tumul a putut fi un singur mormânt, dar se constată și prezența mai multor decedați (fig. 26—27). Gropile de sacrificii sau cu ofrande au fost plasate pe nivelul de călcare a suprafeței arse, dar amenajarea lor — comparată cu timpul când au fost depuse resturile incinerării — a fost variabilă: înainte, în timpul sau după funerarii. Fără a intra în alte detalii se poate observa că, dacă ritul se caracterizează prin omogenitate, variabilitatea practicilor funerare semnifică o nesiguranță specifică unei noi culturi alcătuită din elemente diferite (Timoščuk 1953, p. 54—60; Smisko 1960, p. 12—85; Cigilik 1962, p. 70—79; Vakulenko 1977, p. 34—42; Kotigoroško 1995, p. 122 și urm.; Mihăilescu-Bîrliba 1980 a, p. 181—203; Mihăilescu-Bîrliba 1986, 2—3; Mirițoiu—Udrescu 1980, p. 209—220; Mihăilescu-Bîrliba—Mirițoiu—Udrescu 1981, p. 246—253).

4. Inventarul. În așezările și cimitirele CTC, ca și în alte complexe aparținând aceleiași culturi au fost găsite numeroase obiecte de lut ars, metal, os, corn, sticlă și piatră.

4.1. Ceramica se împarte în două categorii: locală și de import, prima fiind predominantă. Olăria autohtonă este lucrată cu mâna sau cu roata olarului (Vakulenko 1977, p. 60—61; Mihăilescu-Bîrliba 1980 a, p. 187—203; Kotigoroško 1995, p. 135—146).

4.1.1. Ceramica lucrată cu mâna a fost confectionată dintr-o pastă groasă cu ingrediente diferite ca șamotă, nisip, grăunțe de calcar, vegetale, microprundișuri etc.; de obicei, arderea a fost proastă (fig. 14; 16; 17/1—4; 8; 18/1, 6—7, 9; 20/1—5, 7—11, 13—14; 21; 22/1—6, 10—11, 14—20). Ca aspect exterior, ea este colorată galben, gri sau maroniu închis. Ca dimensiuni, putem spune, că ea se încadrează printre vasele mici sau mijlocii (oale, căni, capace); există mai rar și recipiente de mari dimensiuni, destinate, se pare, păstrării grânelor; de asemenea, mai puțin frecvent apar tăvile. O formă deosebită o reprezintă „ceștile“ (cățui) dacice cu una sau două torti, descoperite îndeosebi în așezări; ea constituie o relievă tipică pentru ceramica dacică (fig. 17/4; 19/11; 21/13; 22/19).

4.1.2. *Ceramica lucrată la roata olarului* se poate divide în aceea destinată servitului la masă și cea folosită în bucătărie.

4.1.2.1. *Ceramica destinață servitului* la masă a fost confectionată dintr-o pastă fină, bine aleasă și arsă, de culoare brună sau gri (în cantitate predominantă). Pereții vaselor sunt subțiri. Formele au o mare diversitate: vase mici, străchini, tăvi mici, castroane, cupe, cești, căni, ulcioare, capace (fig. 15/1—7, 9—10; 23/1; 25/1—5) și fructiere de tip dacic (fig. 15/8; 17/5). Îndeosebi în cimitire s-a găsit o ceramică din pastă gri (roșietică după arderea secundară), care are la exterior, și câteodată în interior, un slip negricios, variat ca nuanțe (*terra nigra*); printre formele întâlnite adesea enumerăm vasele mici, străchinile, castroanele, ulcioarele, cupele și oalele (fig. 23/4). Se poate crede că acest tip ceramic a fost destinat numai ceremoniilor funerare.

4.1.2.2. *Ceramica folosită în bucătărie* a fost făcută dintr-o pastă cu mult nisip și diferite ingrediente, bine arsă; predominant speciile de culoare gri și brună. Cel mai des întâlnite sunt vasele de dimensiuni mici și mijlocii, cum ar fi castroanele mici, oalele și cupele. Din această categorie fac parte și vasele confectionate dintr-o pastă bună, cu nisip și pietricele, bine arsă, dură și de culoare gri (mai rar brună); aspectul exterior al acestei ceramici este zgrunțuros, apropiat de olăria provincială romană. Printre formele acestei categorii includem și vasele mari sau mijlocii, cunoscute sub numele de *Krausengefäße* (fig. 15/5; 24/3—4).

Producția locală de ceramică lucrată cu roata indică existența unei puternice influențe romane, tehnica și formele având caracteristici care merg până la identitate cu cele romane (*Mihăilescu-Bîrliba* 1980 a, p. 187—190, 194; *Mihăilescu-Bîrliba* 1986, p. 4; *Kotigoroško* 1995, p. 139—145).

4.1.3. *Ceramica de import* constă din numeroase tipuri de amfore, fragmente de terra sigillata, ca și, probabil, unele cupe, mici căni, ulcioare și.a. (fig. 23/3; 24/1—2; 25/6—7).

4.2.1. *Uneltele și armele* au o mare varietate și au fost fabricate din materiale diverse. Au fost descoperite multe coase, seceri, pietre de râșnițe rotative, topoare, fusaiole, greutăți din lut ars pentru plasa de pescuit, pinteni, piese de harnășament din fier (zăbale, cătărămi, psalii) și alte unelte gospodărești.

Dintre arme putem enumera vârfurile de săgeți, de sulițe și lănci, săbiile, tecile, cuțitele, umbo și mânerele de scut, cămășile de zale și.a.m.d. (fig. 10/14; 11/5—6, 13; 15/17—18; 19/1—2).

4.3. *Podoabele* întâlnite de obicei sunt fibulele de bronz și fier (de o mare diversitate), brățările de sticlă și fier, mărgelele de sticlă și sardonix, suporții de lămpi, pandantinele de fier, bronz și aur cu pietre semiprețioase (fig. 10/2, 4, 15; 15/11—16, 19—20; 23/2).

4.4. *Obiecte de sticlă* cu destinație felurită provin din atelierele romane de pe țărmurile Mării Negre și din Dacia sau Pannonia, ori sunt chiar produse locale, așa cum arată atelierul de sticlărie descoperit pe malul stâng al Nistrului, datat aproximativ în aceeași vreme (*Smiško* 1964, p. 67—80). Putem menționa sticlăria întreagă sau fragmentară

de la Nižni Strutini, ca și alte resturi neidentificabile în urma arderii, găsite în aproape toate necropolele (*Cârciumaru-Cârciumaru 1980*, p. 221).

4.5. Monedele au apărut în număr mic: un denar de la *Traianus*, șase alți denari de la *Velikaja Bakta* (înșirați de la *Nero* până la *Marcus Aurelius*) și o siliqua redusă, emisă de *Constantius II* (355—361), găsită în tum. 31 de la *Braniste-Nemtișor* (*Mihăilescu-Bârliba 1986*, p. 5; *Kotigoroško 1995*, p. 134; *Mihăilescu-Bârliba-Butnaru 1988*, p. 315, nr. 34).

5. *Economia*. 5.1. Agricultura și creșterea animalelor sunt atestate în urma analizelor paleobotanice și paleofaunistice (*Mirițoiu-Udrescu 1980*, p. 209—220; *Mihăilescu-Bârliba-Mirițoiu-Udrescu 1981*, p. 246—253; *Mihăilescu-Bârliba 1986*, p. 5; inf. *F. Monah*). Se cultivau grâul (3 varietăți), orzul, ovăzul, meiul și pomii fructiferi; se creșteau cornute mari, cai, porci, capre și oi, ca și păsările de curte.

5.2. *Meșteșugurile*. Descoperirile de cuptoare de olari indică fabricarea locală a ceramicii, iar fusaiolele sau greutățile de la războiul de țesut atestă torsul și țesutul. Se fasona piatra (pietre de la râșnițe rotative), ca și osul sau cornul (piepteni); unele descoperiri pot fi puse în legătură cu prelucrarea fierului (unelte, arme, lanțuri, zale etc.) și, posibil, chiar cu o activitate metalurgică (resturi de la un cuptor sămotaț pentru topirea fierului, ca și bucăți de zgură de fier) (*Mihăilescu-Bârliba 1985*, p. 5; *Kotigoroško 1995*, p. 167—170).

5.3. *Comerțul*. O mare parte a inventarului găsit dovedește existența unor strânse relații cu diferite centre artizanale și comerciale, în special de la Marea Neagră, din Dacia sau Pannonia; din acele locuri se aduceau în zona de care ne ocupăm amfore cu vinuri și uleiuri, terra sigillata, vase de lux, sticlărie, podoabe, monede etc. Noi nu știm dacă toate aceste obiecte, găsite în aria CTC, provin dintr-o activitate comercială sau, poate, din plata pentru diferite servicii (daruri, stipendia, mercenariat). De asemenea, se poate presupune păstrarea unor legături strânse cu regiunile de origine ale purtătorilor alogeni ai CTC, de unde se aduceau materii prime necesare producției de unelte și arme sau pentru alte obiecte ori trebuințe specifice. Deși nu avem informații sigure, negustorii romani căutau animale, piei, lână, blănuri și miere, ca peste tot în Barbaricum. Căile de acces erau de-a lungul văilor principalelor cursuri de ape; strânsele legături cu Dacia și Pannonia s-au desfășurat și prin traversarea pasurilor montane (*Mihăilescu-Bârliba 1980 b*, p. 222—234; *Mihăilescu-Bârliba 1986*, p. 5—6; *Kotigoroško 1995*, p. 170—171, 175—176, 181—184).

6. *Cronologia*. Monumentele CTC conțin un inventar săracios, ceea ce nu facilitează precizările în timp. De asemenea, cercetarea are lacune însemnante: mult material nepublicat, lipsa unor analize interne ale principalelor situri arheologice etc. Trebuie să mai ținem seama și de faptul că, venirea continuă a unor noi elemente culturale în zonă — uneori cu retardări evidente — complică și mai mult situația.

Deci, lipsa unor informații sigure nu ne permite să posedăm în momentul de față o cronologie inatatabilă a CTC. M. Iu. Smiško, plecând de la inventarul din necropole (*Smiško 1960*, p. 115—126), a propus plasarea CTC în perioada cuprinsă între secolele II și VI, cele mai vechi monumente datându-le în secolele I a.C. — I/II p.C. La rândul ei, L. V. Vakulenko, care a folosit mai ales materialul găsit în aşezări

(*Vakulenko* 1977, p. 63—69), a datat începurile CTC la sfârșitul secolului II — începutul secolului III, iar sfârșitul la mijlocul secolului V p.C. În ceea ce ne privește, pornind de la faptul că, CTC nu s-a dezvoltat într-o manieră unitară în timp și spațiu, considerăm că unele așezări și necropole sunt mai timpurii decât altele, inventarul indicând diferențe notabile.

În ultimul timp unii cercetători români se pronunță asupra CTC fără a cunoaște descoperirile sau fără a consulta bibliografia recentă, chiar românească, despre problema respectivă. Mai mult, pentru a-și susține opiniile nu menționează exact alte păreri sau le falsifică (*Bichir*, 1996, p. 195—197; *Ignat* 1997, p. 38—39, 41—42).

Astăzi, noi descoperiri arheologice și interpretări istorice ne obligă să revedem chiar și unele dintre opiniile noastre anterioare (*Mihăilescu-Bîrliba* 1980 a, p. 206—207). După părerea noastră, principalul eveniment care a declanșat procesul de formare a CTC l-au constituit războaiele daco-romane. Cu această ocazie au avut loc mari distrugeri și pierderi sau permutări de populație. Echilibrul etnic și politic din spațiul carpato-danubian a fost sfârâmat și au început schimbări culturale de esență (*Caesares*, 327 — *Hertlein*, 420; *Eutropius*, VIII, 6, 2).

Se știe că, în timpul conflictului cu romanii, Decebal a chemat și a reușit să închege o alianță cu unele populații (*Dio Cassius*, LXVIII, 10, 3; 11, 1), fapt despre care sursele narrative antice nu ne dau prea multe detalii. Oricum, în această vreme poate fi constată și prezența elementelor Przeworsk la Zemplin (*Budinský-Krička—Lamiová-Schmiedlová* 1990, p. 314) și în alte locuri din Slovacia estică sau de pe Tisa Superioră, ceea ce semnifică participarea triburilor de vandali la războaiele daco-romane, ca aliate ale lui Decebal. O parte din mormintele de la Zemplin, tumulul nr. 4 de la Streda nad Bodrogom, cel de la Bobovoe, ca și recent descoperitele așezări de la Bučea și Močola (1992) *Kotigoroško* 1995, p. 80, 178) corespund acestei prime faze a CTC (B₂—C₁).

Pătrunderi timpurii Przeworsk, care pot fi atribuite acestei faze, sunt atestate peste tot în interiorul blocului nord-dacic: în etapa finală a culturii Puchov (*Pieta* 1996, p. 32—34; *Oledzki* 1969, p. 67), pe valea Hernadului (*Lamiová-Schmiedlová* 1969, p. 463—466), în Wolhynia (*Kropotkin* 1974, p. 52; *Kozak* 1984, p. 12—25, 61; *Andrzejowski* 1989, p. 124—125) sau în aria culturii Lipița (*Kropotkin* 1974, p. 52; *Kozak* 1984, p. 12—25, 61; *Andrzejowski* 1989, p. 124—125; *Smiško* 1932, p. 178—181) (fig. 9; 12; 13). Deși aceste grupuri de populații au puternice caracteristici militare și, probabil, dețineau o mare pondere politică în acest areal, ele nu au reușit să modifice esențial tabloul etno-cultural. Așa cum anterior elementul celtic a suferit un proces treptat de aculturație, în contact cu populația dacică autohtonă, mai numeroasă, noii veniți în perioada războaielor daco-romane vor fi supuși unui proces de assimilare și mai rapid (*Budinský-Krička — Lamiová-Schmiedlová* 1990; *Kotigoroško* 1995, p. 178). Oricum, în acest spațiu elementul dacic continuă să joace rolul principal și datorită sosirii unor noi grupe dacice din direcția provinciei Dacia, după 106.

Al doilea eveniment major, care a afectat tot spațiul Dunării Mijlocii și Inferioare, l-au constituit războaiele marcomanice. Din nou, putem considera că echilibrul politic și etno-cultural din zonă, care abia

începuse să se stabilizeze, va fi rupt în chip violent. Campaniile militare romane sau ale aliaților „barbari“ au provocat și de această dată mari distrugeri și permutări de populații. Este evident că noii veniți din aria culturii Przeworsk vor revigora CTC și vor contribui decisiv la încheierea procesului său de formare (C —D₁) (Godłowski 1970, p. 99, fig. 19).

In cadrul acestui vast proces de restructurare se pot consemna câteva informații semnificative: are loc sfârșitul culturilor Puchów târzie (Pieta 1996; p. 32—37) și Lipița (Smisko 1932, p. 178—181); grupuri dacice sau celto-dacice vor fi dislocate și se vor refugia îndeosebi în regiunile aflate în afara căilor principale de acces: Rytro (Sącz), Ujazd, Lesko, Swierchowa (woiw. Kosno) (Madyda—Legutko 1994, p. 310—311; Madyda-Legutko — Tunia 1994, p. 80—101), Pakoszówka (woiw. Kosno) (inf. E. Pohorska-Kleja); elemente Przeworsk, apropiate de CTC, pot fi semnalate și în diferite puncte ale deplasării lor spre sud (Kozak 1984, p. 15—16, 39—55; Andrzejowski 1989, p. 124—125), cum sunt miciile cimitire de la Łukawica (woiw. Rzeszów) (Pętrocki 1960, p. 279—290; Kukowski 1988, p. 165—191) și Hromówka (Wolhynia) (Karpinska 1926, p. 138).

În această perioadă (C —D₁) se plasează cea mai mare parte a monumentelor CTC. Însă, deși coloratura Przeworsk este foarte puternică în cimitire, așezările continuă să prezinte masiv materiale specifice civilizației dacice. Acum continuă o coabitare (Mihăilescu-Bîrliba 1980 a, p. 207) începută în vremea alianței antiromane din cursul războaielor daco-romane, între autohtonii daci și vandali desfășurându-se un proces de aculturație reciprocă, la care se adaugă și efectul presiunii civilizației romane.

Cât privește sfârșitul CTC, acesta poate fi plasat în strânsă relație cu evenimentele care au avut loc în Europa Răsăriteană în ultimul sfert al secolului al IV-lea, când are loc și invazia hunică. În acest context, nu se pare mult mai clară existența ultimei faze a CTC (D₁ sau C_{3/D}, după Godłowski). Monumentele aparținând acestei faze apar și în afara ariei de formare a CTC, semnalând deplasarea spre sud a celei mai mari părți a elementului mai instabil și mai activ militar (nobilimea și războinicii vandali). Pot fi încadrate în această fază necropolele Nemțisor (Braňiste și Gura Secului), Târzia (Mihăilescu-Bîrliba 1980 a, p. 181—207), Boroaia (Ignat 1997, p. 42) și Botoșana (Teodor 1984, p. 10), — din arealul răsăritean — și probabil, cea de la Lazuri (inf. I. Stanciu), situată în apropierea graniței fostei provincii Dacia Porolissensis. În aceste cimitire inventarul nu mai are caracteristici dacice, iar coloratura Przeworsk este predominantă.

7. Originea și elementele etnice. Problema originii CTC nu a fost rezolvată satisfăcător până acum. În aria subcarpatică, precedând CTC au fost descoperite așezări datează în secolele I a.C. — I/II p.C. (Zemplin, la confluența râurilor Ondava(!) cu Latorica, Malaja Kopanja, Solotvina-Cetate, Oncești-Cetățeaua, Rogozna, Dracinci, Godynivka, Voloka, Korystnoe), care se caracterizează prin prezența ceramicii lucrate cu mâna, neîndoios dacice (Kotigoroško 1995, p. 71—74; Vakulenko 1977, p. 66). Este cunoscut că monumentele variantei nord-estice a civilizației dacice

(Lipița) sunt masate aproape în întregime pe malul stâng al Nistrului Superior. Iată de ce trebuie să admitem, că elementele dacice din CTC nu-și au originea numai în cultura Lipița, ci aparțin în întregime variantei nordice a culturii dacice (*Kotigoroško* 1995, p. 189—190). Oricum, prezența în CTC a elementului dacic este indisutabilă.

Altă componentă a CTC poate fi pusă în legătură cu apariția monumentelor Przeworsk, atât pe Nistrul Superior, cât și pe Tisa Superioară.

Probabil, într-o primă etapă, elementele hasdinge și lacringe (taifalii?) au venit asociate (vezi cimitirul Zemplin) și doar mai târziu (170—180) se declanșează un conflict între ei (*Dio Cassius*, LXXI, 12, 1; LXXII, 3, 3), care se încheie prin afirmarea supremăției ultimilor în cadrul CTC. În cultura Przeworsk există înmormântări de incinerare în tumuli, unele aproape identice cu cele din CTC. Ne referim la grupul Siedlemin (Kujawja), din cadrul culturii Przeworsk (Zelgniewo, Lęgonice, Horo, Roszków, Kapalica, Nosków, Parzeczew, Buszkowo, Sadowie); asemenea tumuli cu morminte de incinerare mai apar și în zonele de întrepătrundere culturală Przeworsk timpuriu cu Pomeraniană (Drańsk și Śląwecin) și Luzaciană (Horno) (*Karpinska* 1926, p. 138—141, 147—148; *Walenta* 1980—1981, p. 55, 185), ca și Przeworsk târziu cu Wielbark (faza Lubowidz) și Luboszycka (*Godłowski* 1981, p. 52; *Godłowski* 1985, p. 210); de altfel, migrații dinspre aria Przeworsk ajung până la Rin (*Meyer* 1994, p. 183—192).

Tinând seama de condițiile istorice specifice secolului al IV-lea, când supremăția gotică în cultura Sântana de Mureș — Černjachow este de necontestat și taifalii — cărora le atribuim rolul de purtători ai culturii Przeworsk, care participă la formarea CTC — reprezintă unul din elementele alianței conduse de către goți, diferențele dintre cele două culturi încep tot mai mult să se estompeze (mai ales în ceea ce privește inventarul). Probabil, odată cu deplasarea spre sud a goților apuseni, ca o consecință a impactului cu hunii, elementele taifale — mai active și atașate vizigoților — vor fi, de asemenea, antrenate într-o nouă migrație și, drept urmare, populația stabilă (autohtonă), componentă a CTC, va continua să evolueze în cadrul unor noi condiții istorice (*Mihăilescu-Bîrliba* 1980 a, p. 206—207; *Mihăilescu-Bîrliba* 1986, p. 7—9).

PRESCURTARI ȘI BIBLIOGRAFIE

Andrzejowski 1989	J. Andrzejowski, <i>Zagadnienie kontynuacji cmentarzy we wschodniej strefie kultury przeworskiej</i> , în <i>Kultura wielbarska w młodszym okresie rzy, skim</i> , II, eds. J. Gurba, A. Kokowski, Lublin 1989
Bichir 1996	Gh. Bichir, <i>Daci liberi din nordul Daciei</i> , în <i>Thraco-Dacica</i> 17, 1—2, 1996
Budinsky Krička — Lamiova Schmiedlova 1990	V. Budinsky Krička — M. Lamiova Schmiedlova, <i>Late 1st century B.C. — 2nd century A.D. cemetery at Zemplin</i> , în <i>SlovArch</i> 38 2, 1990

- Cârciumaru — Cârciu-maru 1980 Em. Cârciumaru — M. Cârciumaru, *Analyse chimique et spectrographique d'un échantillon de Braniște*, în *Dacia NS* 24, 1980
- Cigilik 1962 V. M. Cigilik, *Novi materiali do vivčennja kulturi Karpatskich kurganiv u Zakarpatskij oblasti*, în *MDAPV* 4, 1962
- Godłowski 1970 K. Godłowski, *The chronology of the Late Roman Early migration periods in Central Europe*, Krakow 1970
- Godłowski 1981 K. Godłowskij, in *Pozny okres Lateński i okres rzymski*, în *Prahistorya ziem Polskich*, 5, ed. J. Wielowieski, Wrocław — Warszawa — Krakow — Gdańsk — Łódź 1981
- Godłowski 1985 K. Godłowski, *Przemiany kulturowe i osadnice w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, în *Prace Komisji Archaeologisznej*, 23, Wrocław, 1985
- Ignat 1997 M. Ignat, *Spațiul nord-est-carpatic în secolele I—III d.Hr.*, în *Spatiul nord-est-carpatic în mileniul intunecat*, ed. V. Spinei, Iași 1997
- Karpinska 1926 A. Karpinska, *Kurhany z okresu rzymskiego w Polsce ze szczególniem uwzględnieniem typu Siedlmińskiego*, Poznań 1926
- Kokowski 1988 A. Kokowski, *Zagadnenie interpretacji kulturowej materiałów z młodszego okresu rzymskiego typu Lukawica*, în *Archeologia Polski* 33/1, 1988
- Kopernicki 1923 J. Kopernicki, *Mogile w strumieniu Niżnim*, în *WA* 8, 1923
- Kozak 1984 D. N. Kozak, *Pśeworskaja kultura u Verchnomu Podnistrovii Zachidnomu Pobužži*, Kiiv 1984
- Kotigoroško 1979 V. G. Kotigoroško, *Kurgan pervoї poloviny III v. n. e. u. s. Bratovo*, în *SA* 2, 1979
- Kotigoroško 1980 V. G. Kotigoroško, *Itozi izucenija mogilujba Iza I v Zalar-patye*, în *SA* 1, 1980
- Kotigoroško 1995 V. G. Kotigoroško, *Tinuturile Tisei Superioare în veacurile III i.e.n. — IV e.n. Perioadele Latène și romană*. Biblioteca Thracologica, 9, București 1995
- Kropotkin 1974 V. V. Kropotkin, *Pśeworskoe pogrebenie I v.n.e. iz s. Zvenigorod (Lwowskaja oblast)*, în *KS* 140, 1974
- Lamiova Schmiedlova 1969 M. Lamiova Schmiedlova, *Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südslowakei*, în *SlovArch* 17, 1969
- Lehóczky 1982 T. Lehóczky, *Adatok hazánk archaeologiájához különös tekintettel Béregmegyére és környékére*, I, II, Munkács 1992
- Madyda-Legutko 1994 R. Madyda-Legutko, *Uwagi o osadnictwie w Polskiej części Karpat Zachodni w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, în *Kultura Przeworska*, i eds. J. Gurba, A. Kokowski, Lublin 1994
- Madyda-Legutko — Tunia 1994 R. Madyda-Legutko — K. Tunia, *Rytro. Karpacka osada okresu wedrówek ludów*, în *Prace Archeologiczne Zeszyt*, 57, Krakow (1993) 1994
- Meyer 1994 M. Meyer, *Funde vom Charakter der Przeworsk-Kultur aus Hessen*, în *Kultura Przeworska*, I. eds. J. Gurba, A. Kokowski, Lublin 1994
- Mihăilescu-Bârliba 1980b V. Mihăilescu-Bârliba, *La monnaie romaine chez les daces orientaux*, București 1980
- Mihăilescu-Bârliba 1980a V. Mihăilescu-Bârliba, *Un nouveau groupe culture sur le territoire de Roumanie. Les fouilles de Braniste-Nemțisor (comm. de Vănători, dép. de Neamț)*, în *Dacia N.S.* 24, 1980
- Mihăilescu-Bârliba — Butnaru 1988 V. Mihăilescu-Bârliba — V. Butnaru, *Descoperirile monetare din Moldova*. I, în *ArhMold*, 12, 1988
- Mihăilescu-Bârliba — Mîrîțoiu — Udrescu 1981 V. Mihăilescu-Bârliba — N. Mîrîțoiu — M. St. Udrescu, *Raport preliminar privind cercetările de la Târzia, com. Brusturi-Drăgănești, jud. Neamț*, în *MCA Tulcea* 1981

- Mihăilescu-Bârliba
1986 V. Mihăilescu-Bârliba, *Ethnical elements in the "Carpathian tumuli culture"*, in *Archaeological "objectivity" in interpretation. The World Archaeological Congress, 1–7 September 1986, Southampton — London 1986*
- Mihalik 1892 J. Mihalik, *Urmezi urnatemető*, in *ArchErt* 12, 1892
- Mirițoiu — Udrescu 1980 N. Mirițoiu — M. St. Udrescu, *Considerations antropologiques préliminaires sur la nécropole de Braniște-Nemțișor (dép. de Neamț)*, in *Dacia N.S.* 24, 1980
- Oledzki 1969 M. Oledzki, *Naddunajska grupa kultury przeworskiej w świetle analizy materialów archeologicznych*, in *FolArch* 20, 1969
- Pieta 1996 K. Pieta, *Ľiptovska Mara. Ein frühgeschichtliches Zentrum der Nordslowakei*, Bratislava 1996
- Potocki 1960 J. Potocki, *Kurhany z okresu tzymskiego w Lukawiczy pow. Lubaczów*, in *Materiały Archeologiczne* 2, 1960
- Smiško 1932 M. Smiško, *Kultury wcześniego okresu epohi cesartsva rzymskiego w Małopolsce wschodniej*, Lwów 1932
- Smiško 1960 M. Iu. Smiško, *Karpatski kurgani persoi polovini I tisjacolitja nasoi eri*, Kiiv 1960
- Smiško 1964 M. Iu. Smiško, *Poselenie III—IV st.n.e. iz slidami ckljanogo výrobnictva bilja s Komariv, Černiveckoi oblasti*, in *MDAPV* 5, 1964
- Sova 1939 P. P. Sova, *Do istoriceskija poselenija v Maramorose*, in *Russkij kalendär*, Užgorod 1939
- Szombathy 1894 J. Szombathy, *Praehistorische Recognoscieruntour nach der Bukowina*, in *JBLM* 2, 1894
- Teodor 1984 D. Gh. Teodor, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V—VII e.n. Așezarea de la Botoșana-Suceava*, București 1984
- Timoščuk 1953 B. A. Timoščuk, *Podkarpatskie kurgany III—V vekov našej ery*, in *KS* 52, 1953
- Vakulenko 1977 L. V. Vakulenko, *Pamjatniki pidgirja Ukrainskich Karpat persoi polovini I tisjacolitja n.e.* Kiiv 1977
- Walenta 1980—1981 K. Walenta, *Obrzad k pogrzebowy na Pomorzu w okresie późnolateńskim i rzymskim*, in *Archaeologia Baltica* 5, 1980—1981

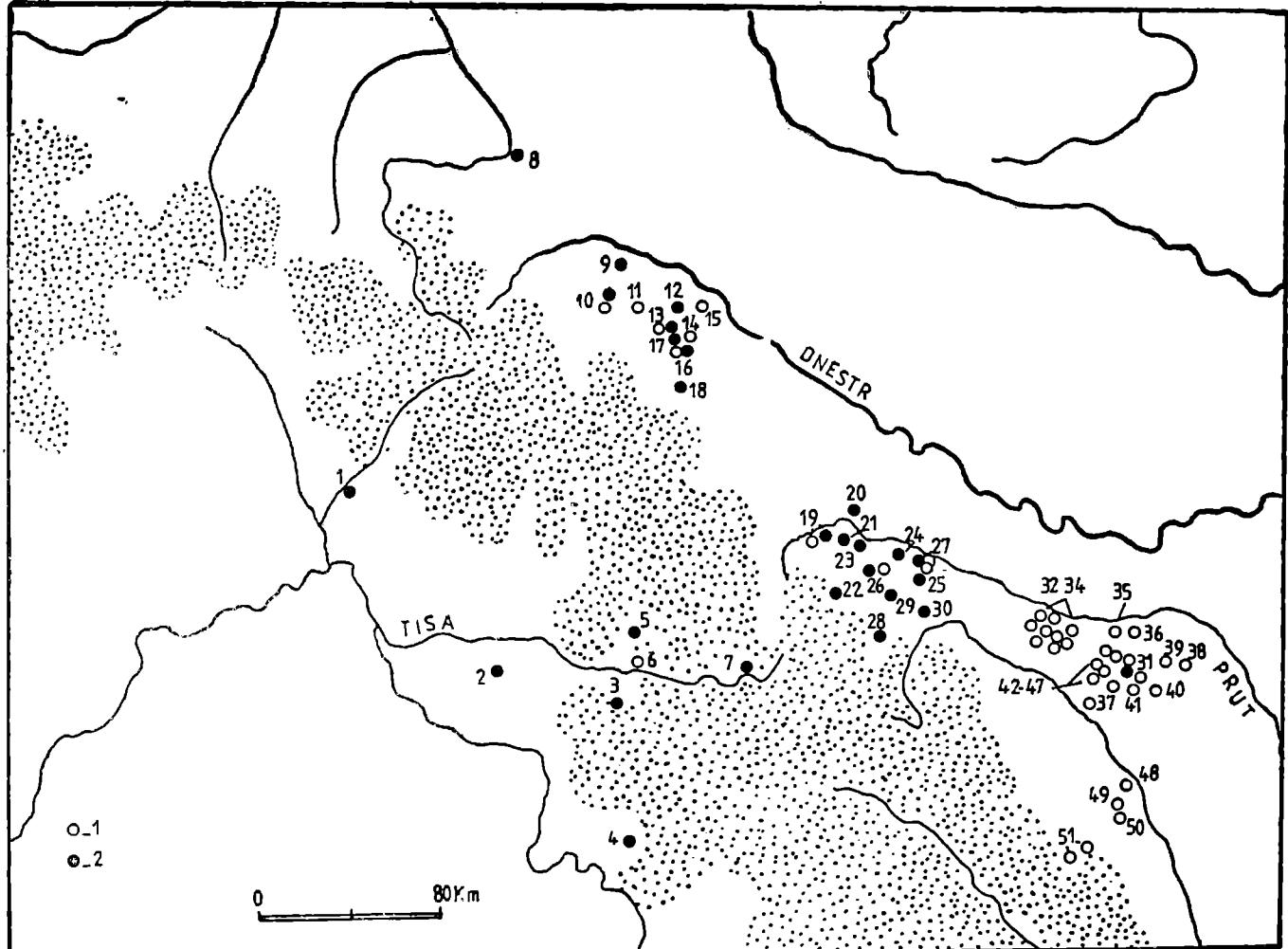

Fig. 1. The area where the Carpathian Barrows Culture were spread, known up to now (the hatched part). 1. Zemplin; 2. Lazuri; 3. Lukawica; 4. Sieidlemin

Fig. 1. Aria de răspândire a „Culturii Tumulilor Carpatici”, cunoscută până acum (zona hașurată). 1, Zemplin; La-
zuri; Lukawica; Sieidlemin; www.lmnh.ro/culturii/tumuli/culturii.html

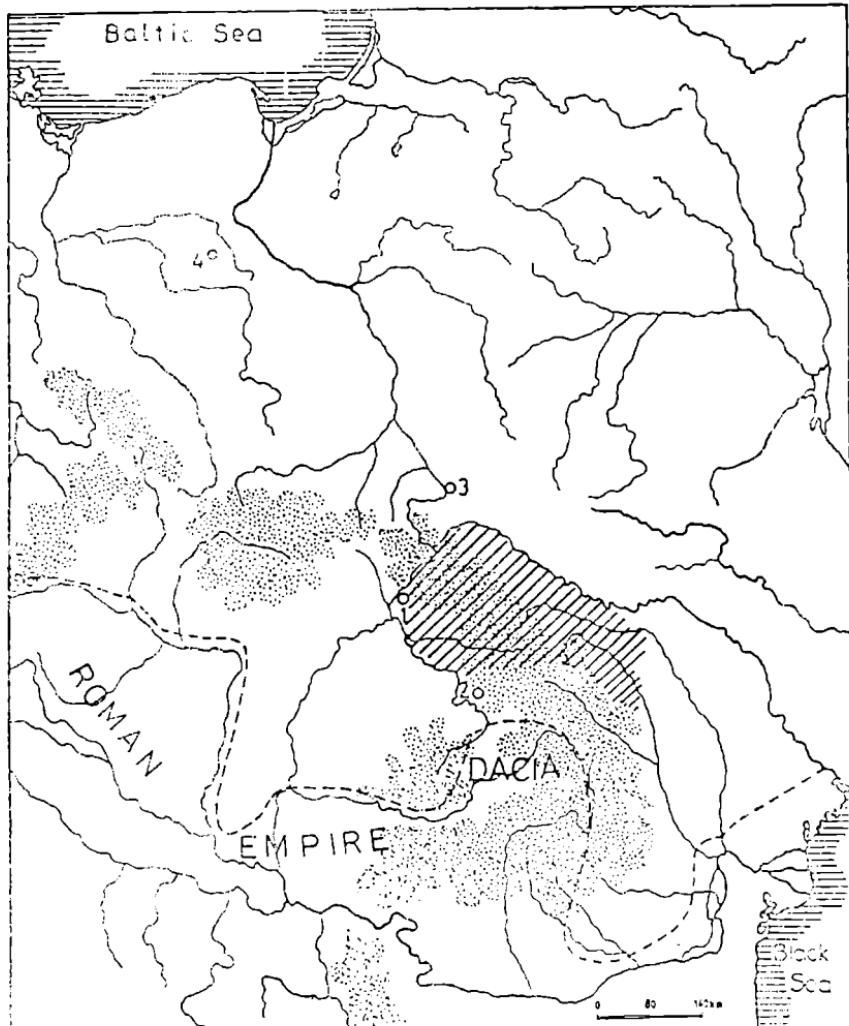

Fig. 2. The main cemeteries (1) and settlements (2) that have been researched belonging to the Carpathian Barrows Culture: 1, Zemplin; 2, Djakovo; 3, Bratovo; 4, Lazuri; 5, Iza; 6, Vinogradove; 7, Russkoe Pole; 8, Łukawica; 9, Dobrjani; 10, Nižni Strutini; 11, Golini; 12, Pidgoroddja; 13, Grabovce; 14, Volosiv; 15, Markivci; 16, Kamjanka; 17, Cuciliv; 18, Pererisli; 19, Pečenžin; 20, Kornič; 21, Mišin; 22, Stopčativ; 23, Grušiv; 24, Cuculin; 25, Trač; 26, Debeslavci; 27, Ganiv; 28, Rožniv; 29, Pilipi; 30, Pikoniv; 31, Gliboka (Adâncata); 32, Jaseni; 33, Misliv; 34, Glinicija; 35, Dračinci; 36, Černovci-Rogatka; 37, Korovija; 38, Valea Kuzmina; 39, Ternjavka and Dubivka; 40, Mihajlivka; 41, Kut; 42, Novij Vovčineci; 43, Slobidka; 44, Čerepkivci; 45, Mihalcea; 46, Ropcea; 47, Velikij Kučuriv (Cuciurul Mare); 48, Botoşana; 49, Boroaia; 50, Târzia; 51, Nemcişor; (Branişte and Gura Secului) (most of them according to L. Vakulenko).

Fig. 2. Principalele cimitire (1) și așezări (2) ale CTC, care au fost cercetate: 1, Zemplin; 2, Djakovo; 3, Bratovo; 4, Lazuri; 5, Iza; 6, Vinogradove; 7, Russkoe Pole; 8, Łukawica; 9, Dobrjani; 10, Nižni Strutini; 11, Golini; 12, Pidgoroddja; 13, Grabovce; 14, Volosiv; 15, Markivci; 16, Kamjanka; 17, Cuciliv; 18, Pererisli; 19, Pečenžin; 20, Kornič; 21, Mišin; 22, Stopčativ; 23, Grušiv; 24, Cuculin; 25, Trač; 26, Debeslavci; 27, Ganiv; 28, Rožniv; 29, Pilipi; 30, Pikoniv; 31, Gliboka (Adâncata); 32, Jaseni; 33, Misliv; 34, Glinicija; 35, Dračinci; 36, Černovci-Rogatka; 37, Korovija; 38, Valea Kuzmina; 39, Ternjavka și Dubivka; 40, Mihajlivka; 41, Kut; 42, Novij Vovčineci; 43, Slobidka; 44, Čerepkivci; 45, Mihalcea; 46, Ropcea; 47, Velikij Kučuriv (Cuciurul Mare); 48, Botoşana; 49, Boroaia; 50, Târzia; 51, Nemcişor; (Branişte and Gura Secului) (în cea mai mare parte după L. Vakulenko).

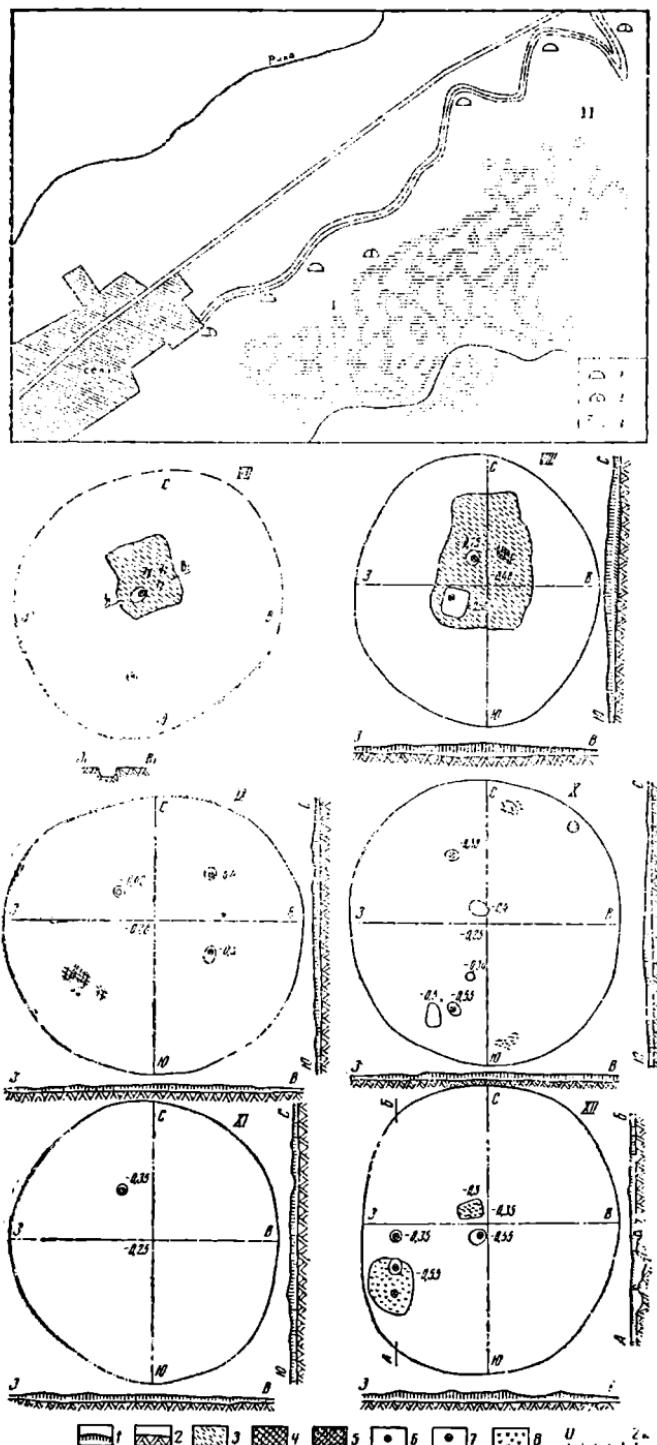

Fig. 3. The cemeteries from Iza (1, the already researched barrows; 2, barrows which were not researched; 3, swamp) and the researched barrows from Iza I: 1, sandy layer; 2, natural ground; 3, bones; 4, burned soil; 5, bones and charcoal; 6, funeral urn; 7, pit; 8, charcoal (according to V. Kotigoroško).

Fig. 3. Cimitirile de la Iza (1, tumulii cercetați; 2, tumulii necercetați; 3, mlaștină, și tumulii investigați de la Iza I: 1, sol nisipos; 2, sol viu; 3, oase; 4, sol ars; 5, oase și cărbune; 6, urnă; 7, groapă; 8, cărbune (după V. Kotigoroško).

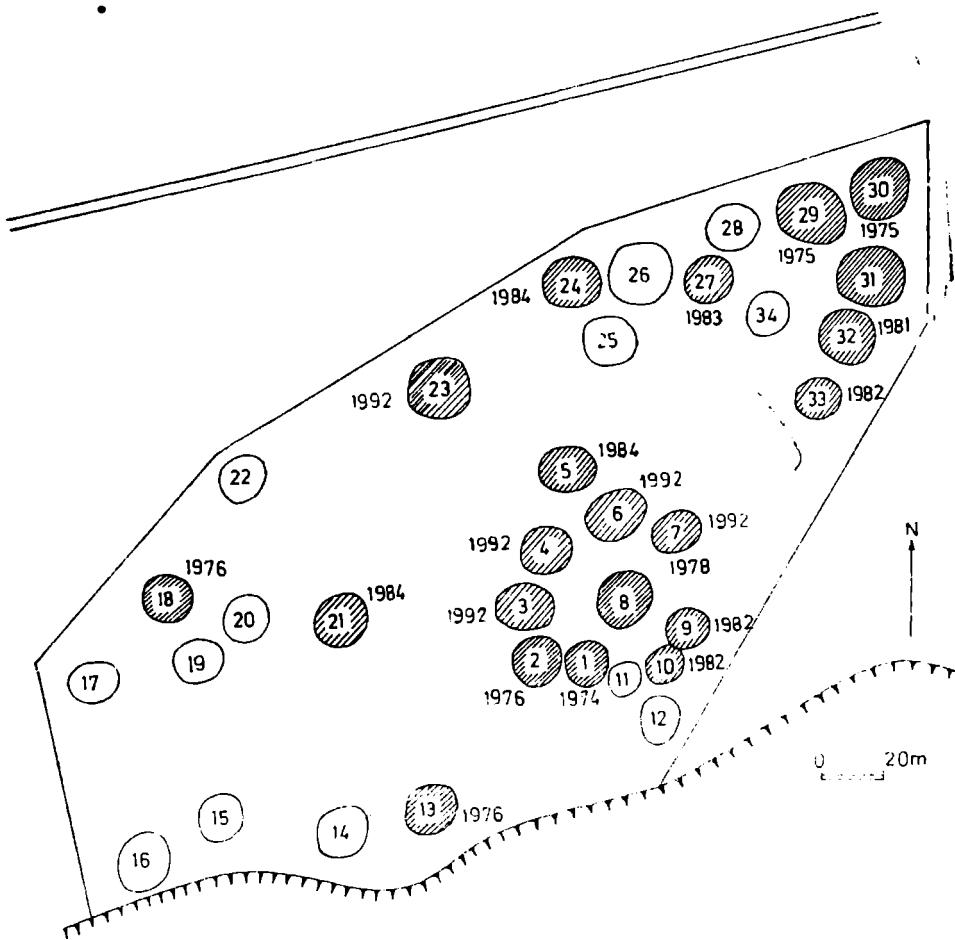

Fig. 4. The plan of the cemetery from Nemcișor-Braniște (the hatched parts show the researched barrows).

Fig. 4. Planul cimitirului de la Braniște-Nemcișor (tumulii cercetați sunt hașurați).

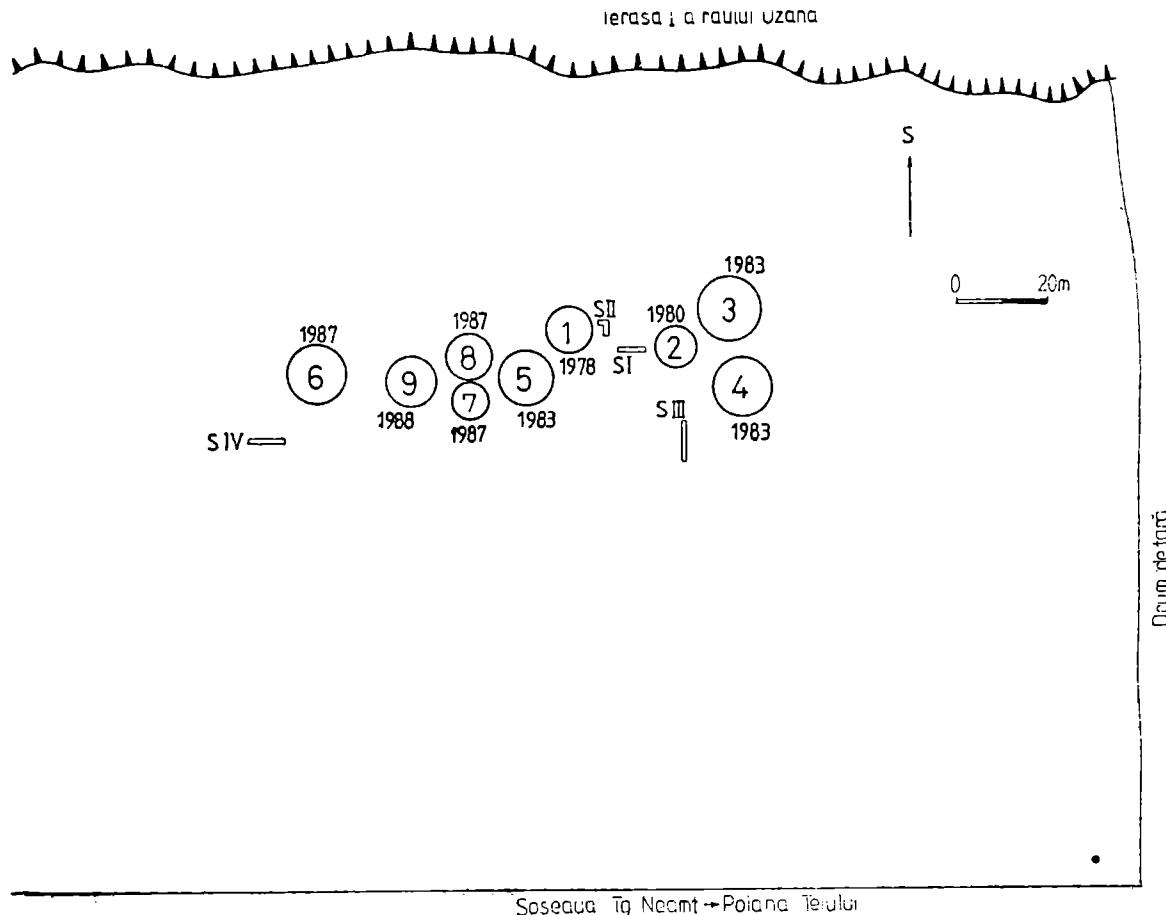
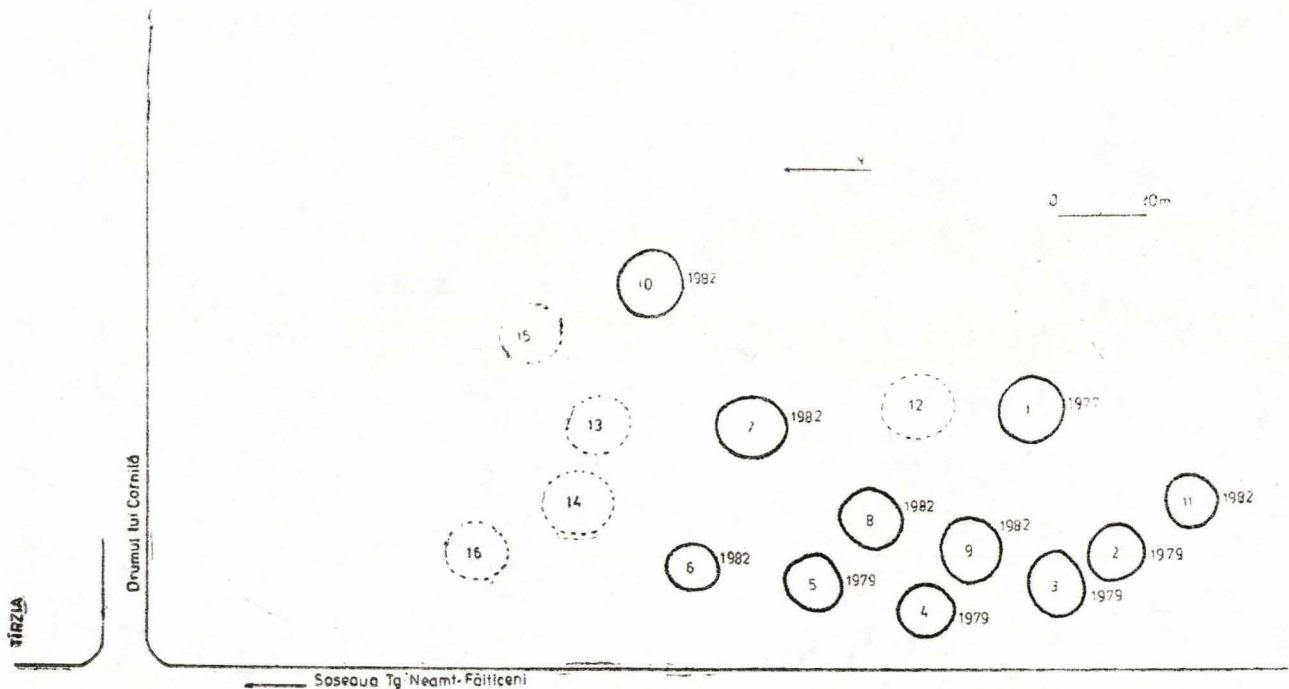

Fig. 5. The plan of the cemetery from Nemcișor — Gura Secului (entirely researched).
Fig. 5. Planul cimitirului de la Gura Secului-Nemcișor (cercetat în întregime).

*Fig. 6. Planul cimitirului de la Târzia.
Fig. 6. The plan of the cemetery from Târzia.*

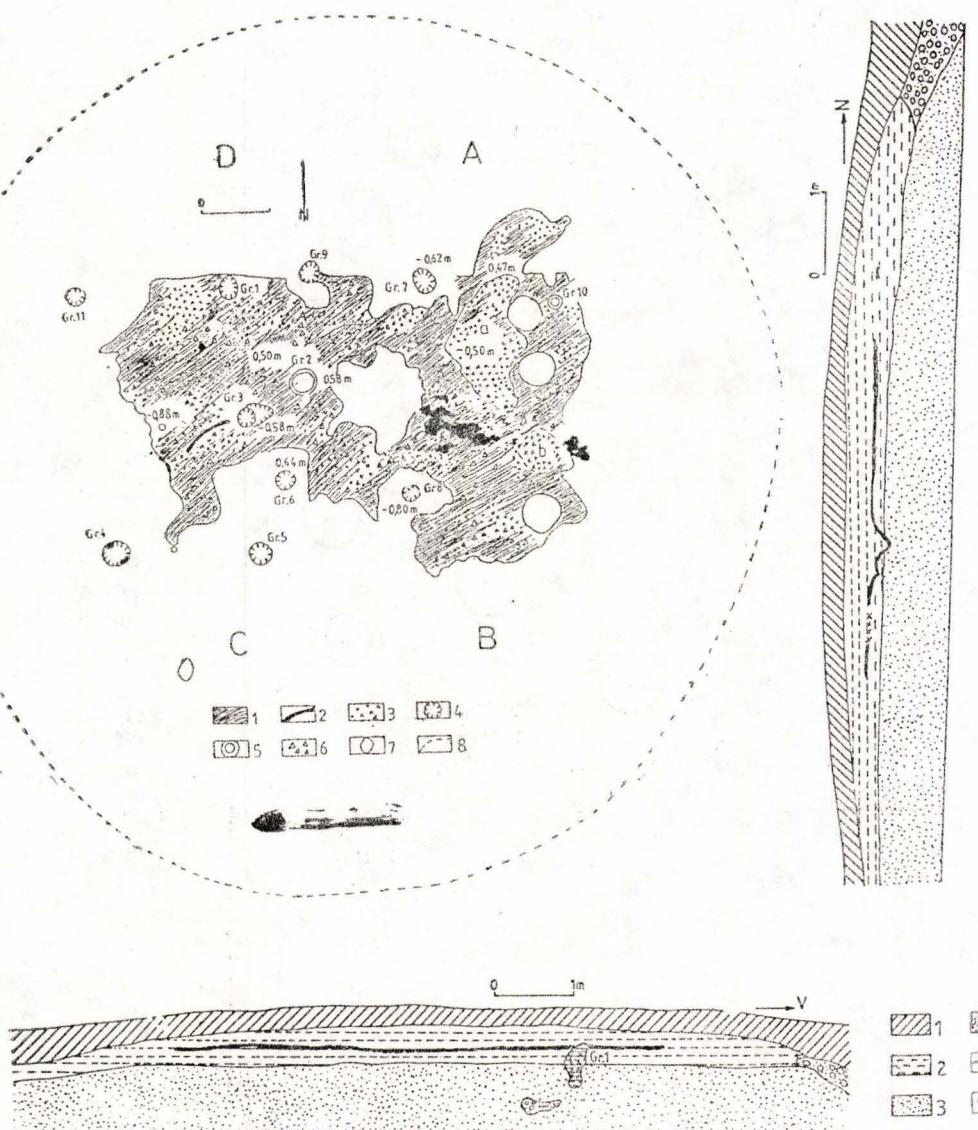

Fig. 7. Braniște-Nemcișor. The plan of the barrow no. 8: 1, burned soil with calcinated bones, charcoals, cinders, pottery; 2, ashe-line; 3, calcinated bones; 4, pit; 5, burned pit; 6, pottery; 7, stone; 8, lots of calcinated bones.

Sections for the axes NS and SV of the same barrow: 1, black tillable soil; 2, dark-yellow coloured soil with calcinated bones, pottery, charcoals and cinder; 3, natural sandy soil; 4, light-brown ground with stones; 5, thin layer of burned ground; 6, calcinated bones.

Fig. 7. Braniște-Nemcișor. Planul tumulu lui nr. 8: 1, sol ars cu oase calcinate, cărbune, cenușă, ceramică; 2, line de arsură; 3, oase calcinate; 4, groapă; 5, groapă arsă; 6, ceramică; 7, piatră; 8, aglomerare de oase calcinate.

Secțiunile axelor NS și SV ale aceluiși tumul: 1, sol arabil negru; 2, sol galben închis cu oase calcinate, ceramică și cenușă; 3, sol viu nisipos; 4, sol maroniu deschis cu pietre; 5, arsură subțire; 6, oase calcinate.

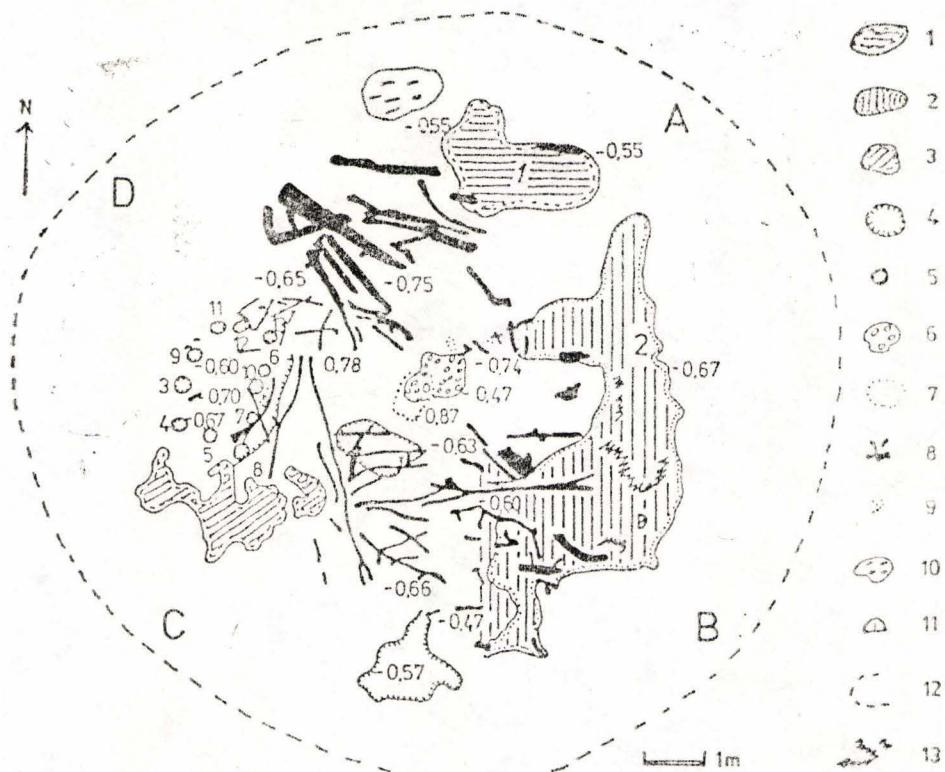

Fig. 8. Braniste-Nemcișor, The plan of the tumulus no. 30: 1, the complex with the fragmentary calcinated bones, stones, fragments of the burned glass ashes, cinders and so on; 2, similar complex with the precedent one; 3, coloured soil with reduced calcination soil and some calcinated bones fragments; 4, red coloured burned line; 5, pits; 6, dark-brown coloured compact soil with stones and gravel; 7, narrow layer of the black calcinated soil with burned gravel; 8, burned wood, calcinated; 9, calcinated bone; 10, calcinated soil spots; 11, iron buckle; 12, excavated area the tumulus; 13, spots of the cinders and calcinated soil.

Fig. 8. Braniste-Nemcișor, planul tumulului nr. 30: 1, complex cu fragmente de oase calcinate, pietre, fragmente stică arsă, cenușă și.a.m.d.; 2, complex similar cu precedentul; 3, sol colorat de arsură și oase calcinate fragmentare; 4, dungă roșie de arsură; 5, gropă; 6, sol compact brun închis cu pietriș; 8, lemn ars; 9, oase arse; 10, pete de sol calcinat; 11, cataramă de fier; 12, aria cercetată a tumulului; 13, pete de cenușă și sol calcinat.

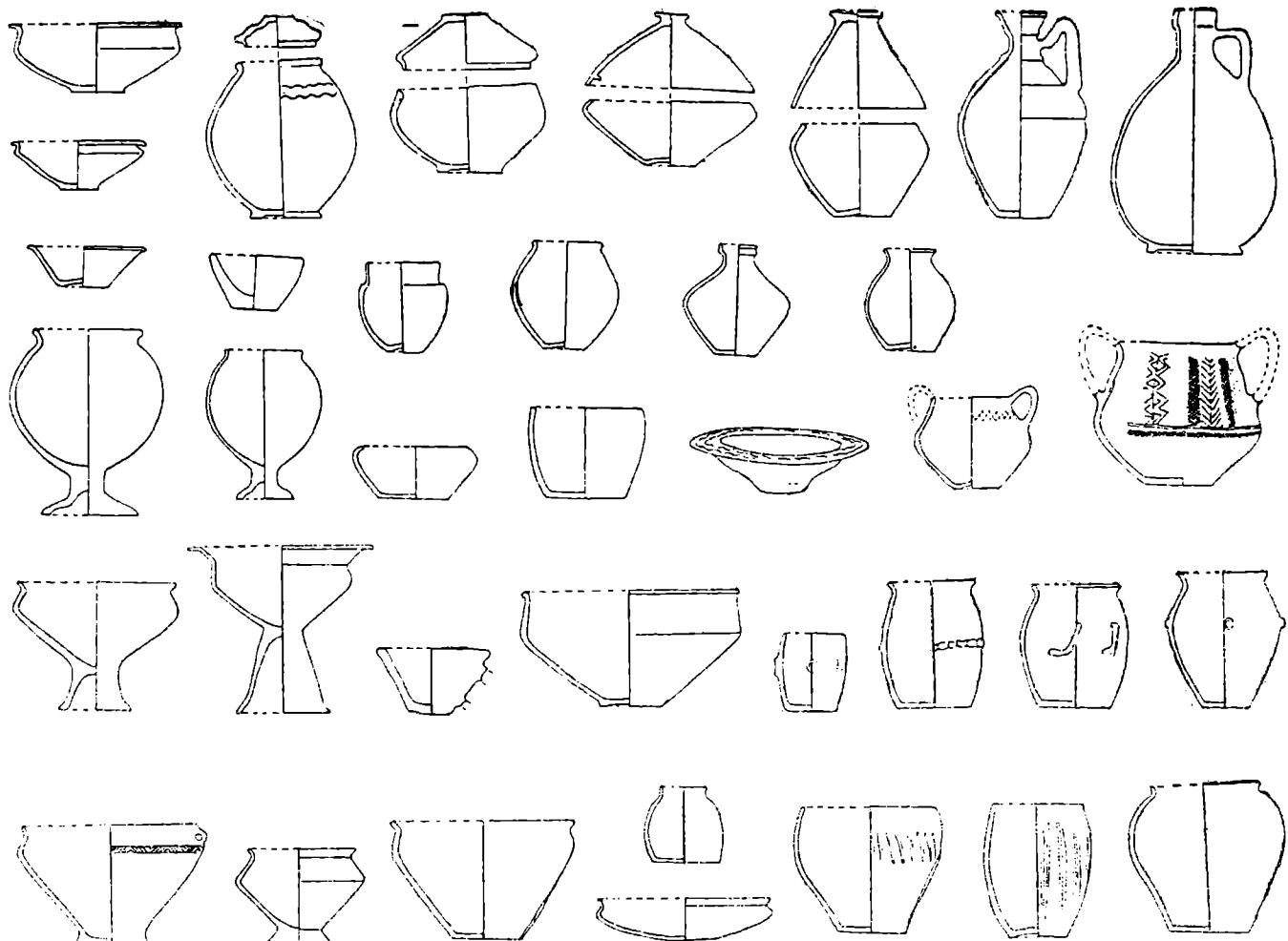
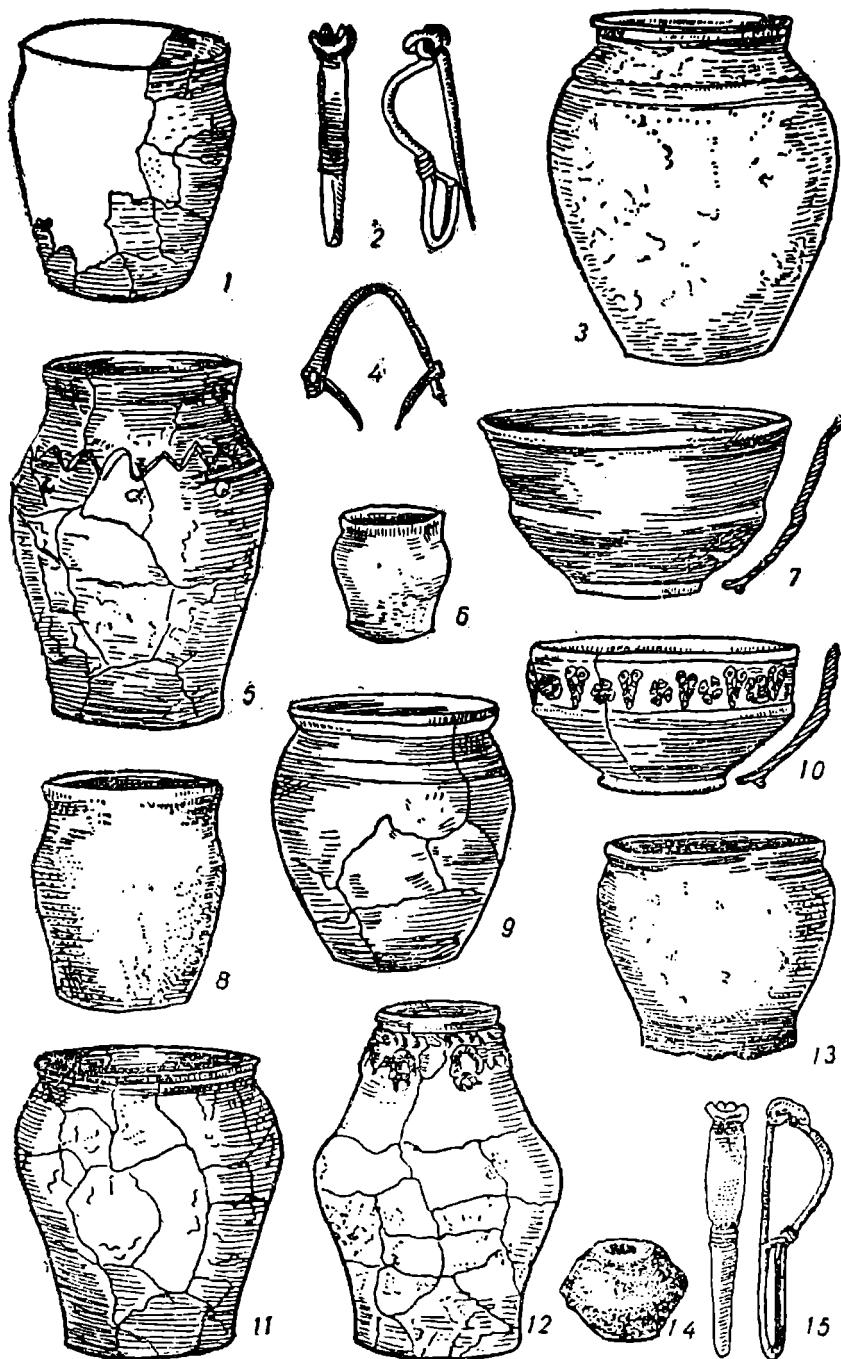

Fig. 9. Zemplin. Typology of pottery (according to V. Budinský-Krička and M. Lamiová-Schmiedlová).
Fig. 9. Zemplin. Tipologia ceramică (după V. Budinský-Krička și M. Lamiová Schmiedlová).

*Fig. 10. Iza I: 1—8, barrow no. IX; 9—10, barrow no. X; 11—15, barrow no. XI
(according to M. Smisko).*

*Fig. 10. Iza I: 1—8, tumulul nr. IX; 9—10, tumulul nr. X; 11—15, tumulul nr. XI
(după M. Smisko).*

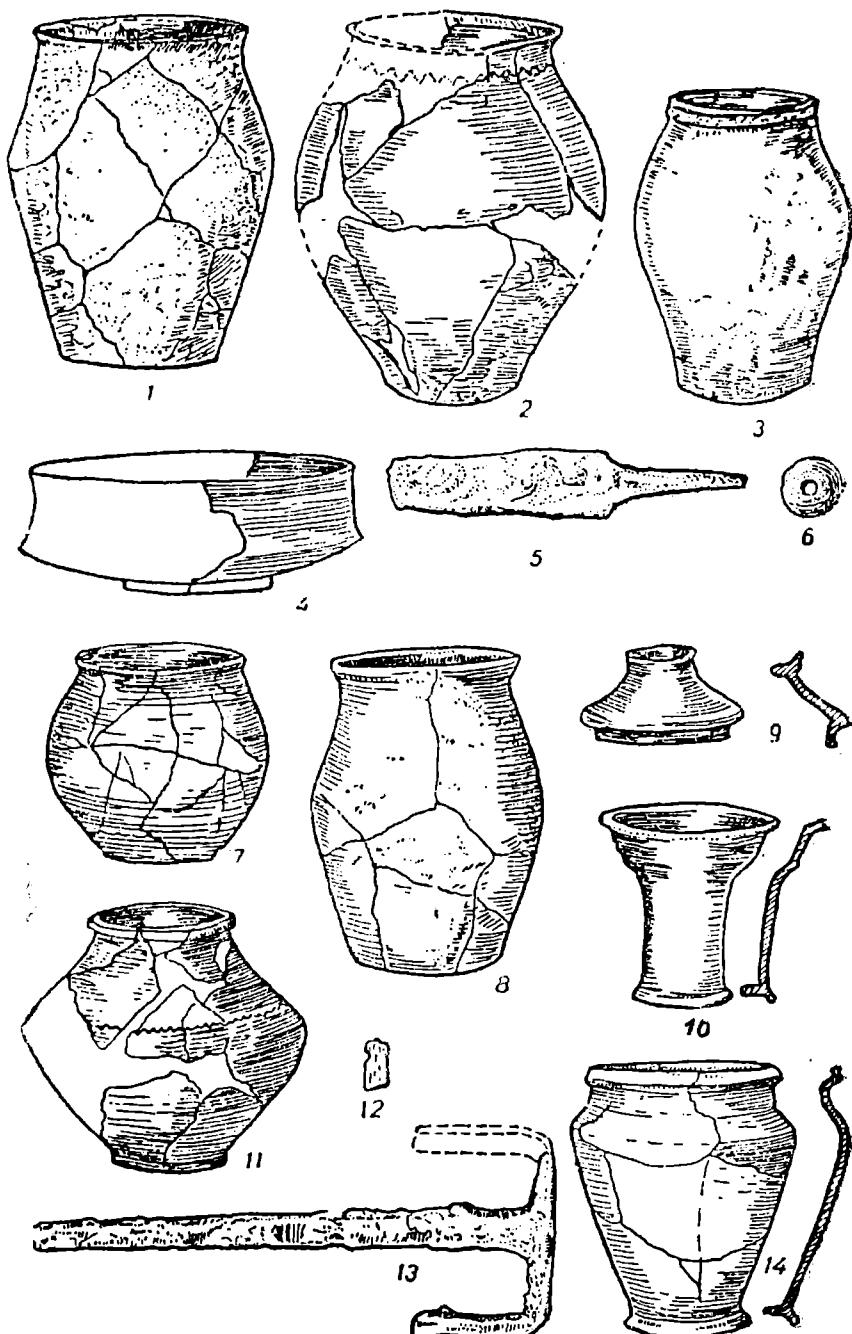

Fig. 11. Iza I: 1, barrow no. III; 2—4, 6, barrow no. VI; 5, barrow no. V; 7, barrow no. VII; 8—14, barrow no. VIII (according to M. Simško).

Fig. 11. Iza I: 1, tumulul nr. III; 2—4, 6, tumulul nr. VI; 5, tumulul nr. V; 7, tumulul nr. VII; 8—14, tumulul nr. VIII (după M. Smiško).

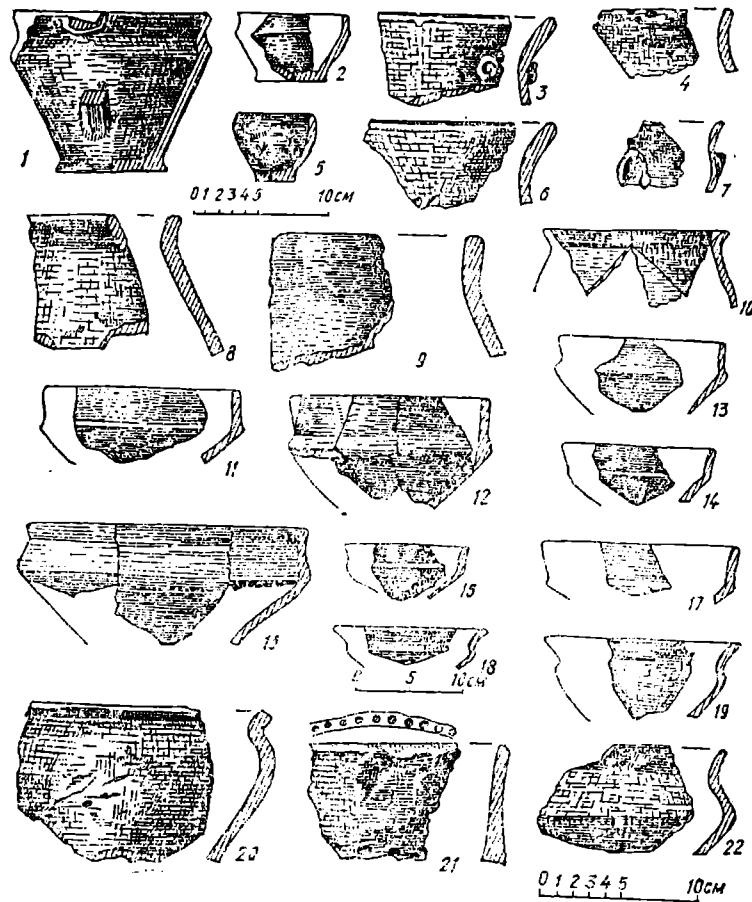

Fig. 12. Hand-made pottery belonging to the settlement of Lipica culture from Majdani-Gologir'sko (according to V. M. Cigilik).

Fig. 12. Ceramică lucrată cu mâna (cultura Lipița) de la Majdani-Gologir'sko (după V. M. Cigilik).

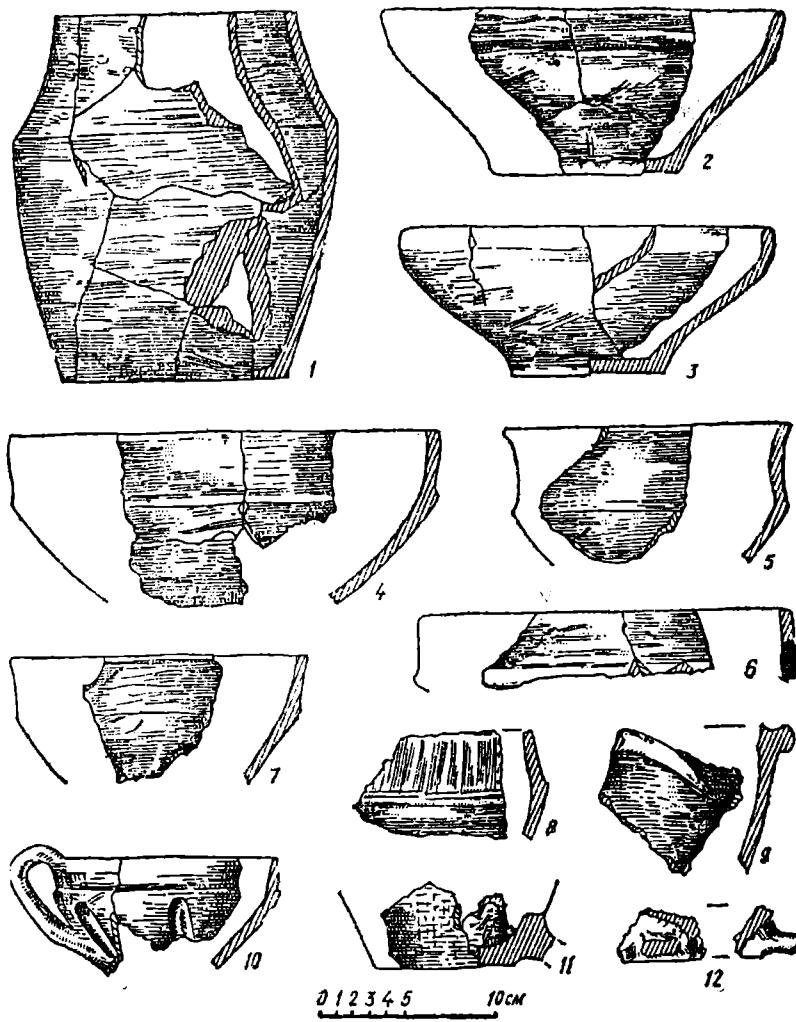

Fig. 13. Hand-made pottery belonging to the settlement of Lipica culture from Remezivci (according to V. M. Cigilik).

Fig. 13. Ceramică lucrată cu mâna (cultura Lipița) din așezarea de la Remezivci (după V. M. Cigilik).

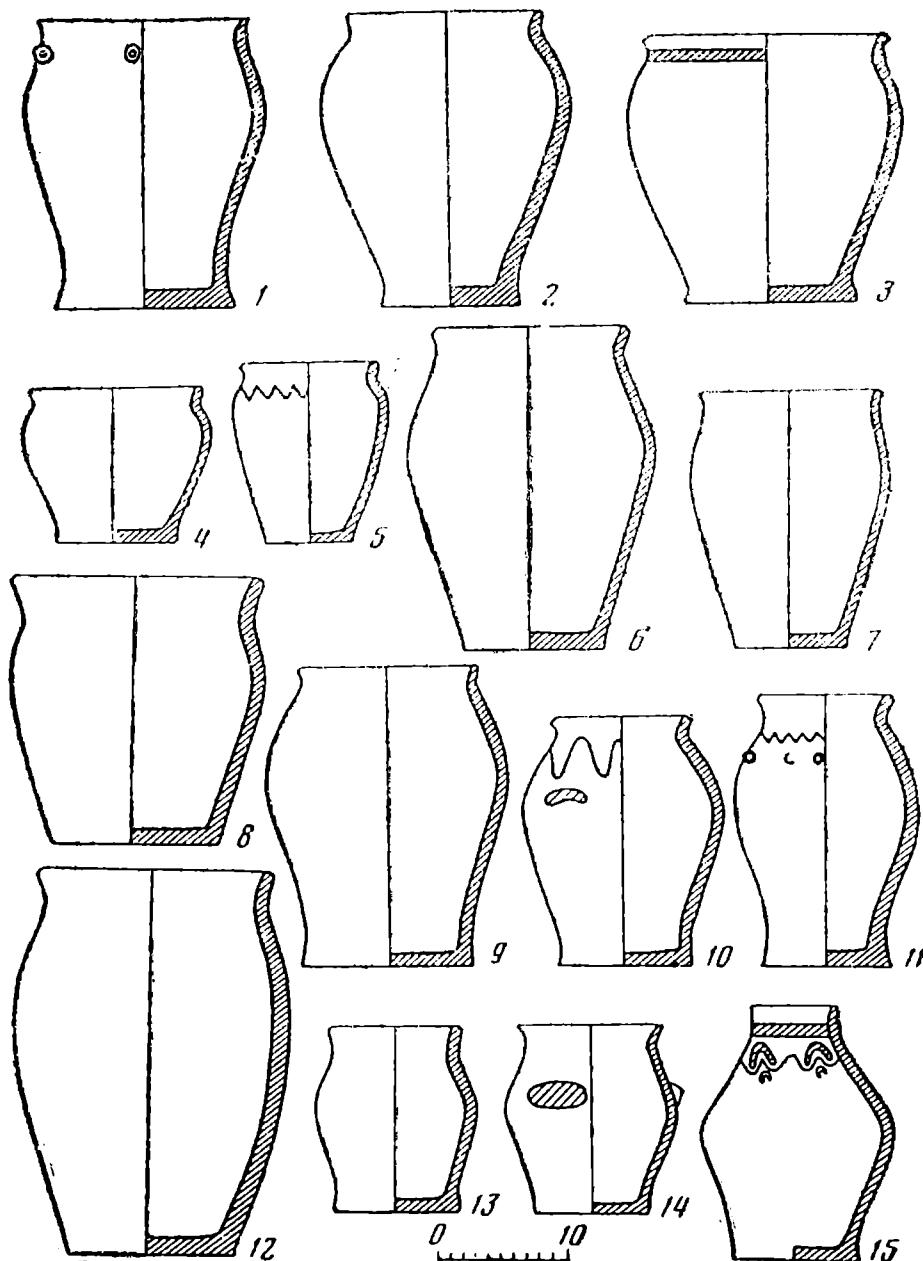

Fig. 14. Iza I: The types of the hand-made pottery: 1–8, type I; 9–11, type II; 12, type III; 13–14, type IV; 15, type V (according to V. Kotigoroško).

Fig. 14. Iza I. Tipuri de ceramică lucrată cu mâna: 1–8, tipul I; 9–11, tipul II; 12, tipul III; 13–14, tipul IV; 15, tipul V (după V. Kotigoroško).

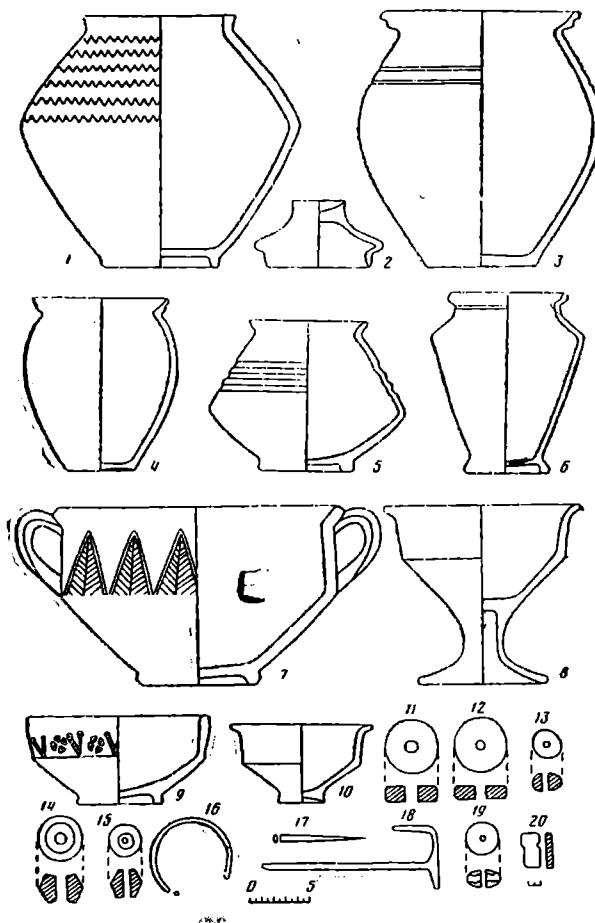

Fig. 15. Iza I. Inventory of barrows V (1, 11), VIII (2, 6, 17–18, 20), XIV (3), X (4, 9), VII (5, 13), XIII (7), IV (8, 12), II (10), XI (15–16) and VI (19) (according to V. Kotigoroško).

Fig. 15. Iza I. Inventar din tumuli V (1, 11), VIII (2, 6, 17–18, 20), XIV (3), X (4, 9), VII (5, 13), XIII (7), IV (8, 12), II (10), XI (15–16) și VI (19) (după V. Kotigoroško).

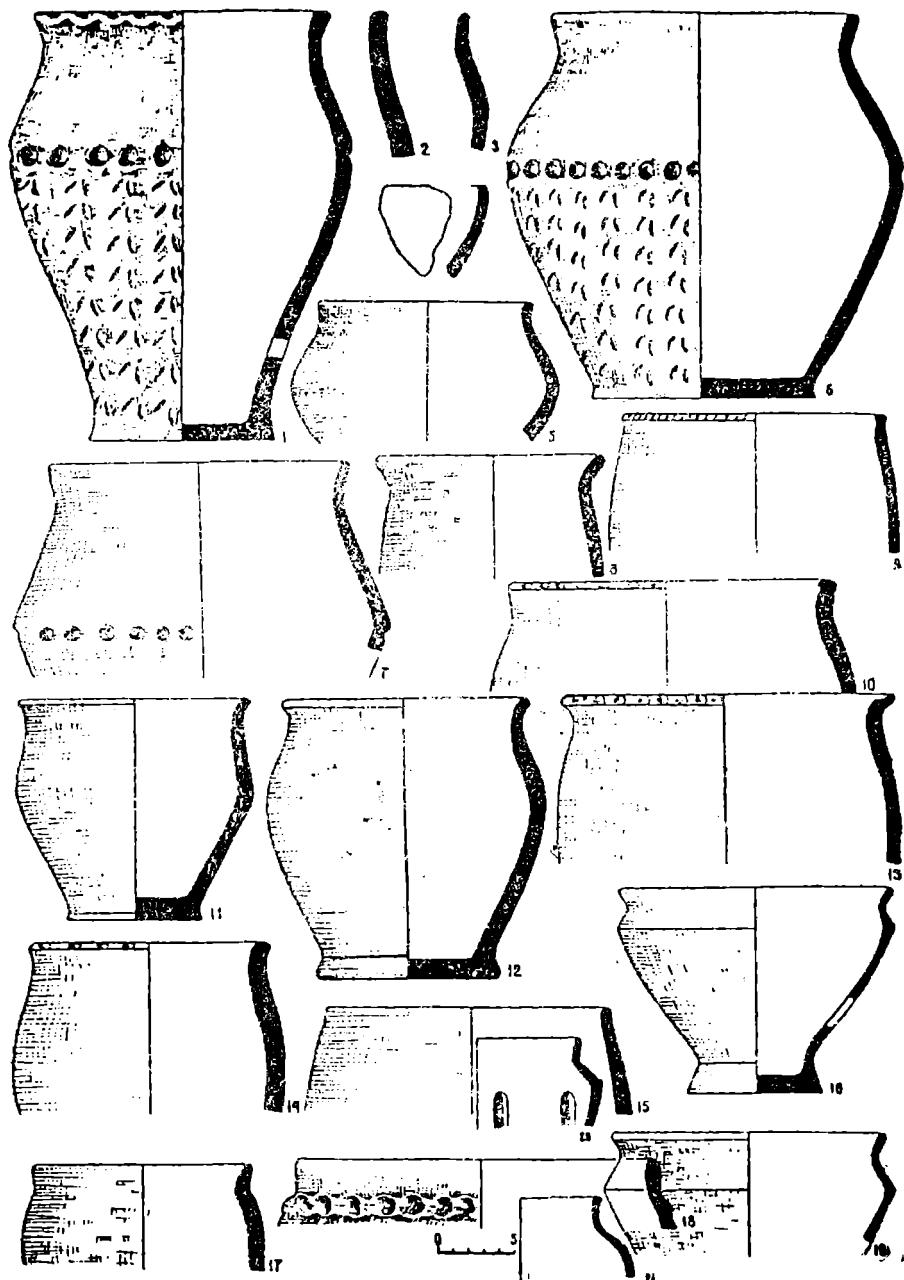

Fig. 16. Bučea. Pottery of dwelling no. 2 (according to V. Kotigoroško).
Fig. 16. Bučea. Ceramică din locuința nr. 2 (după V. Kotigoroško).

Fig. 17. Pottery from settlement of the Carpathian Barrows Culture (1—4, 8, hand-made pottery; 5—7, wheel-made pottery): Kut (1, 5), Čerepkivci (2), Cernovci-Rogatka (3, 7) and Mihalčea (4, 6, 8) (according to L. Vakulenko).

Fig. 17. Ceramică din așezări ale Culturii Tumulilor Carpatici (1—4, 8, lucrată cu mână; 5—7, lucrată la roată): Kut (1, 5), Čerepkivci (2), Cernovci-Rogatka (3, 7) și Mihalčea (4, 6, 8) (după L. Vakulenko).

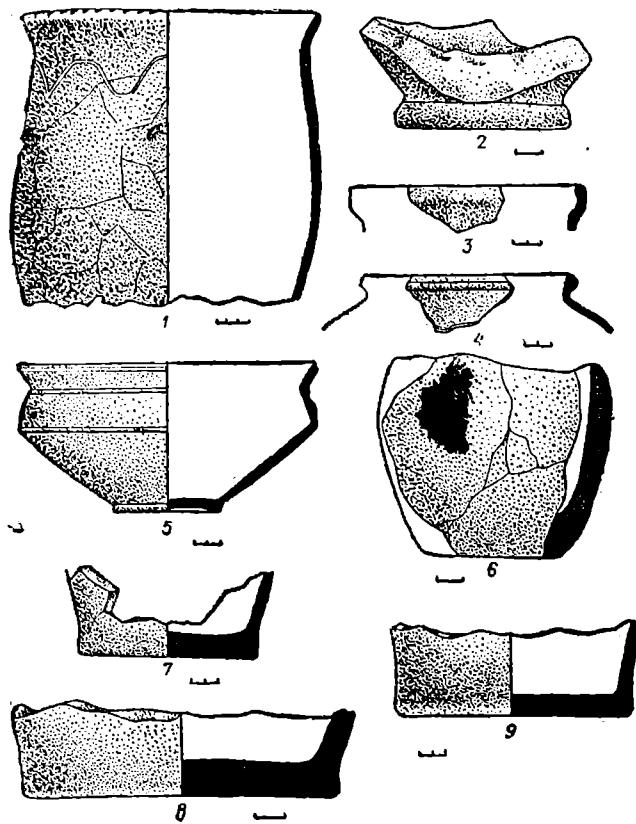

Fig. 18. Pottery belonging to the settlement from Pečenjín: 1, 6, 7, 9, hand-made pottery; 2—5, 8, wheel-made pottery (according to L. Vakulenko).

Fig. 18. Ceramică aparținând așezării de la Pečenjín: 1, 6, 7, 9, ceramică lucrată cu mâna; 2—5, 8, ceramică lucrată la roată (după L. Vakulenko).

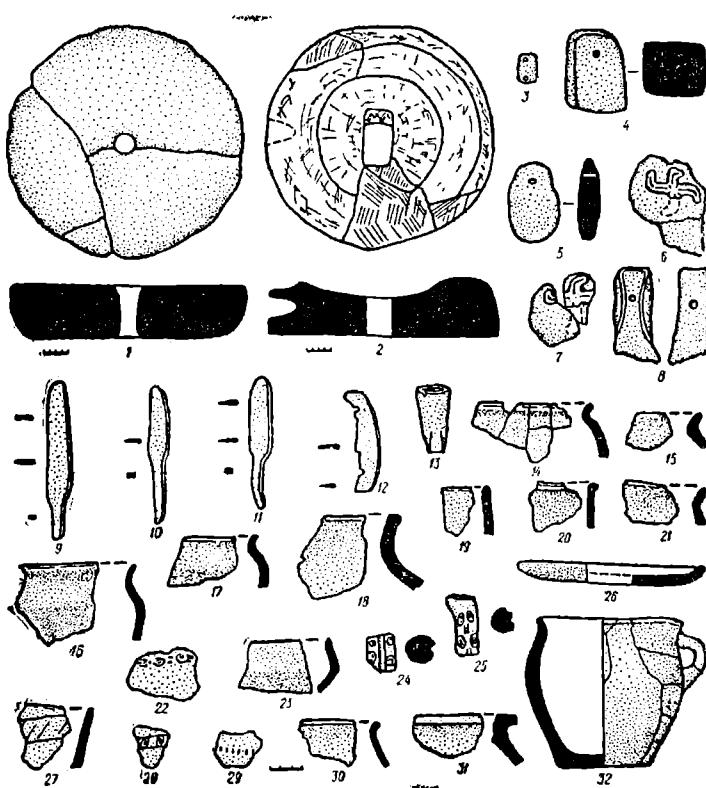

Fig. 19. Inventory from the settlements Gliboka (Adâncata) (1–13) and Grabovei (14–32) (according to L. Vakulenko).

Fig. 19. Inventar din așezarea de la Gliboka (Adâncata) (1–13) și Grabovei (14–32) (după L. Vakulenko).

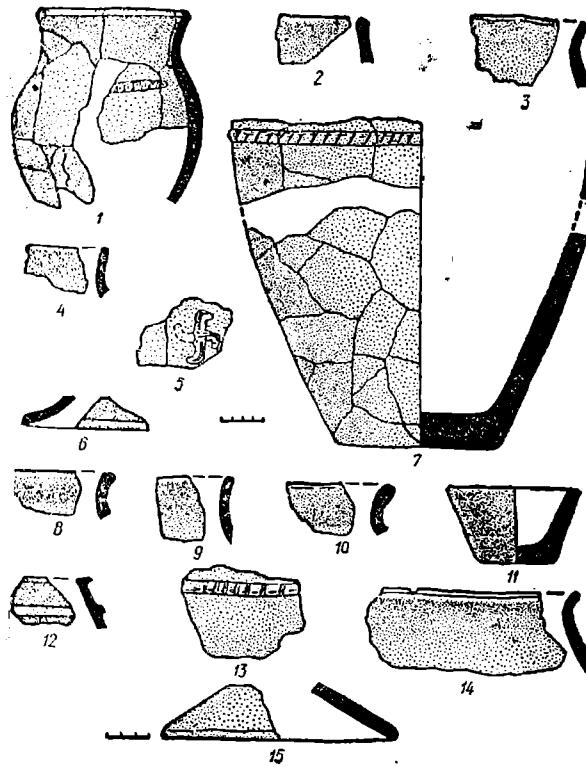

Fig. 20. Pottery from the settlement Gliboka (Adâncata): hand-made (1—5, 7, 8—11, 13—14) and wheel-made (6, 12, 15); 1—7, dwelling no. 6; 8—11, dwelling no. 5; 12—15, dwelling no. 12 (according to L. Vakulenko).

Fig. 20. Ceramică din așezarea de la Gliboka (Adâncata): lucrată cu mâna (1—5, 7, 8—11, 13—14) și la roată (6, 12, 15); 1—7, locuința nr. 6; 8—11, locuința nr. 5; 12—15, locuința nr. 12 (după L. Vakulenko).

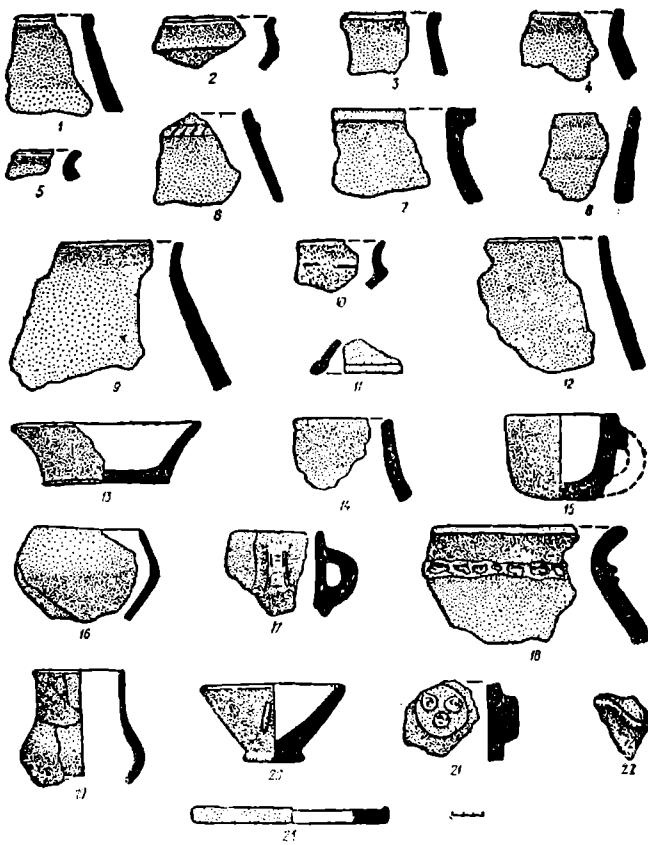

Fig. 21. Hand-made pottery from the settlement Gliboka (Adâncata): 1—5, dwelling no. 1; 6, dwelling no. 2; 9—10, dwelling no. 3; 11, dwelling no. 9; 12, dwelling no. 10; 13—14, dwelling no. 18; 15, pit-house no. 2; 7—18, 16—23, layer (according to L. Vakulenko).

Fig. 21. Ceramică lucrată cu mâna din așezarea de la Gliboka (Adâncata): 1—5, locuința nr. 1; 6, locuința nr. 2; 9—10, locuința nr. 3; 11, locuința nr. 9; 12, locuința nr. 10; 13—14, locuința nr. 18; 15, bordeiul nr. 2; 7—18, 16—23, strat (după L. Vakulenko).

Fig. 22. Pottery from Gliboka (Adâncata) settlement, hand-made (1—6, 10—11, 14—20) and wheel-made (7—9, 12—13, 21—31): 1—13, dwelling no. 7; 14—31, dwelling no. 9 (according L. Vakulenko).

Fig. 22. Ceramică din așezarea de la Gliboka (Adâncata), lucrată cu mâna (1—6, 10—11, 14—20) și la roată (7—9, 12—13, 21—31): 1—13, locuința nr. 7; 14—31, locuința nr. 9 (după L. Vakulenko).

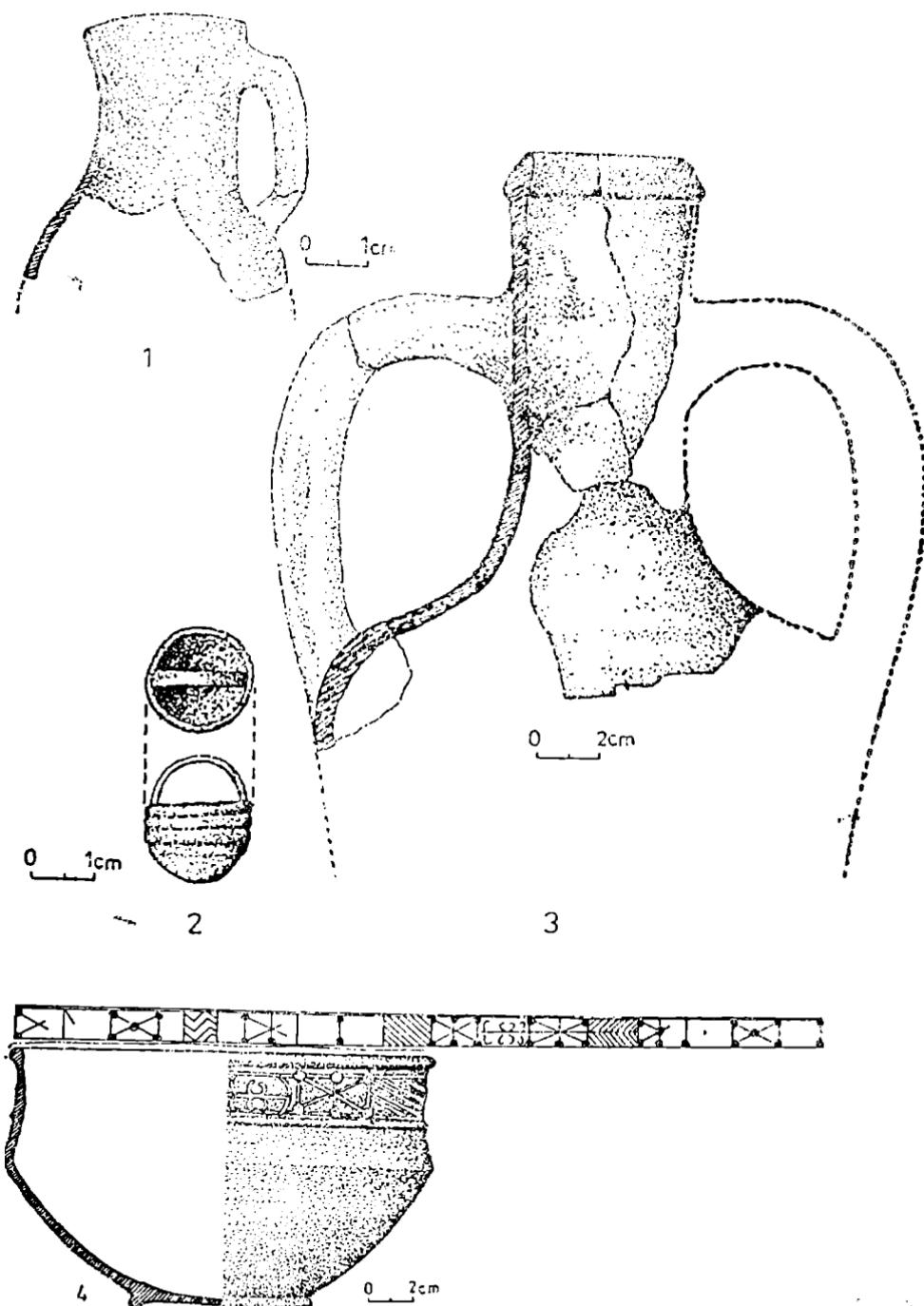

Fig. 23. Braniște-Nemcișor (barrow no. 1): 1, the pit no. 8; 2, iron pendant (little bucket form) in the pit no. 9; 3, amphora from m 13, north-south axis (-0.75 m deep); 4, the complex no. 1.

Fig. 23. Braniște-Nemcișor (tumul nr. 1): 1, groapa nr. 8; 2, pandantiv de fier (butoiaș) din groapa nr. 9; 3, amforă de la m 13, pe axa NS ($-0,75$ m); 4, complexul nr. 1.

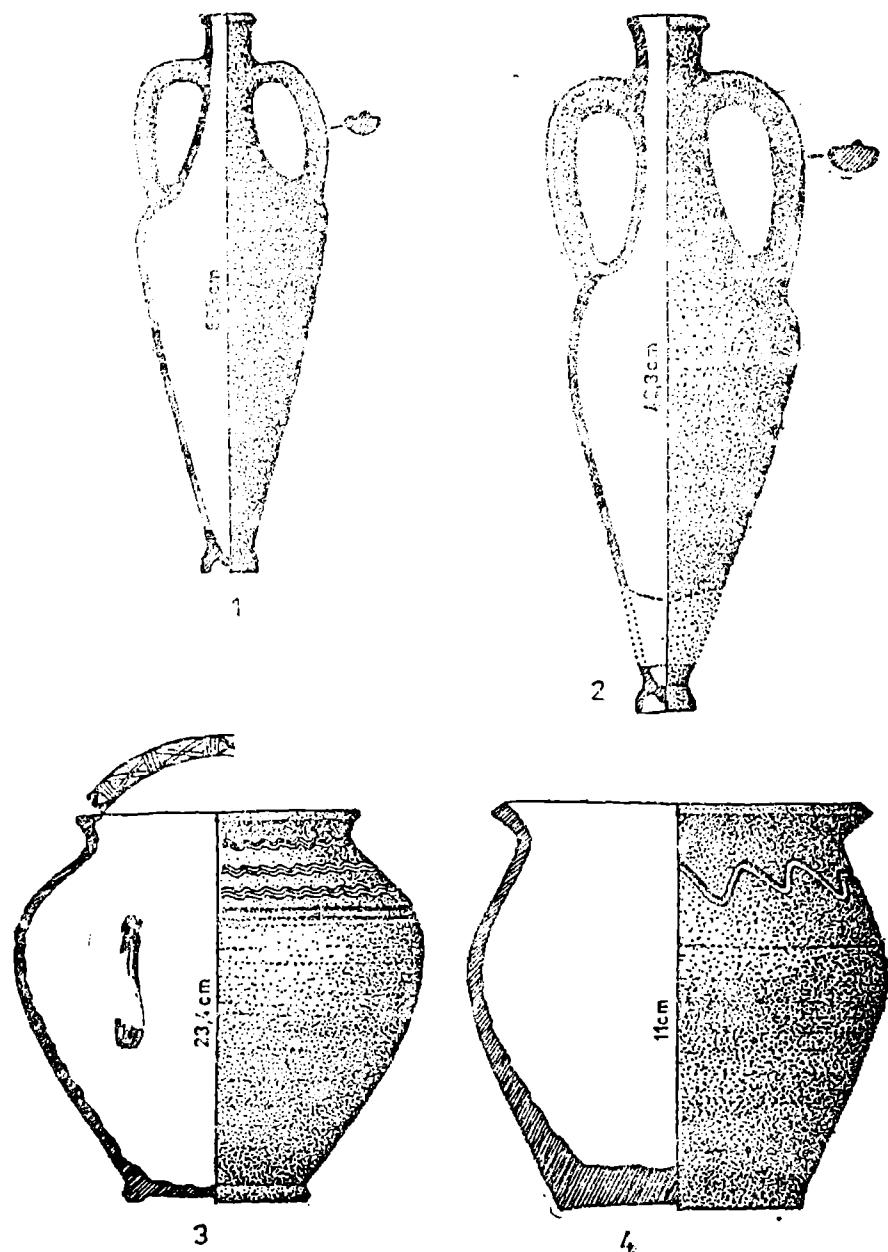

Fig. 24. Braniște-Nemcișor. Barrow no. 1: 1, 4, the complex no. 1; 2, the pit no. 4.

Barrow no. 29: 3, urn in the pit no. 3.

Fig. 24. Braniște-Nemcișor. Tumul nr. 1: 1, 4, complexul nr. 1; 2, groapa nr. 4.

Tumul nr. 29: 3, urnă din groapa nr. 3.

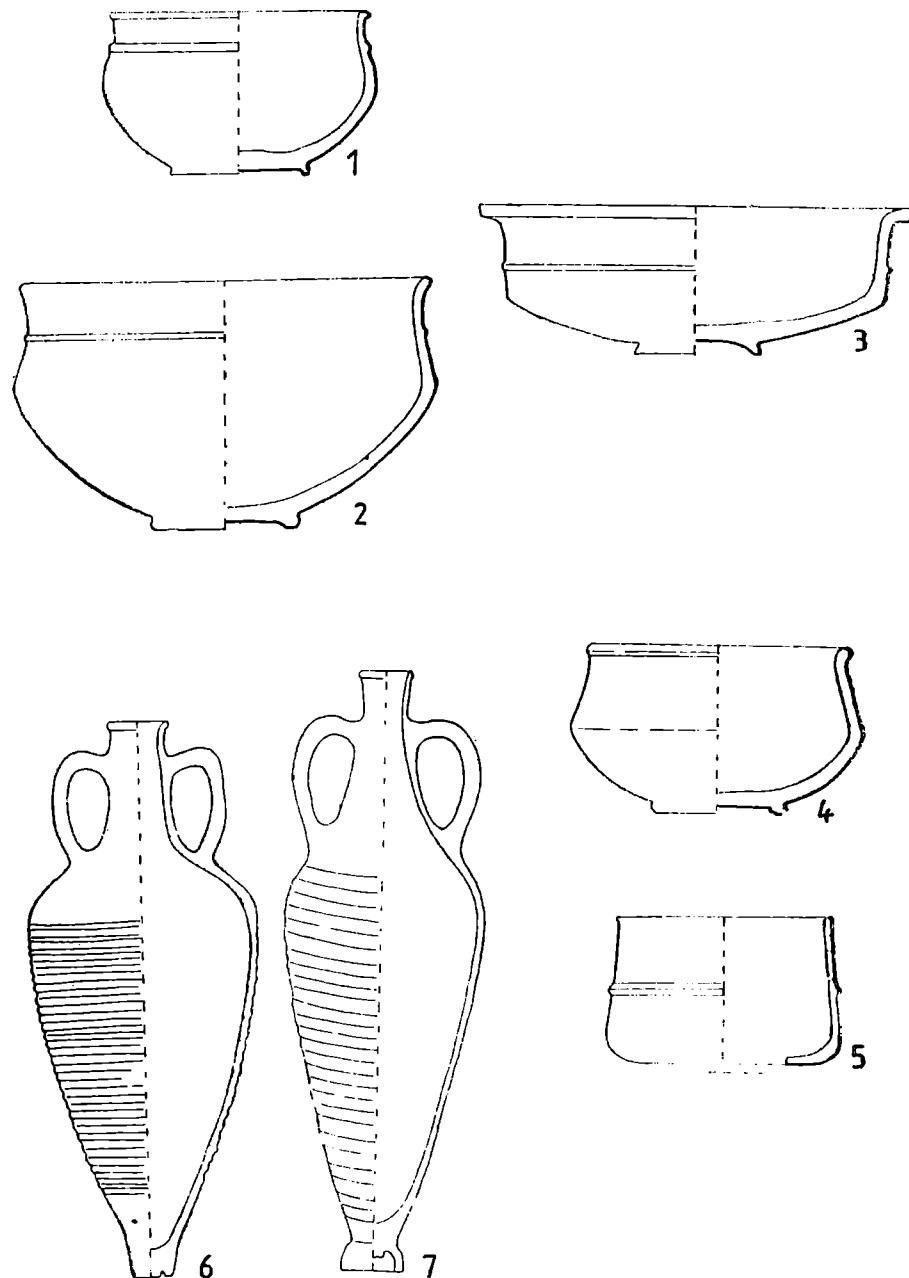

Fig. 25. Braniște-Nemcișor (barrow no. 8). Wheel-made pottery (1/2): 1, fragments of complex no. 1 and layer; 2, fragments from the pits nos. 1, 4 and 11, as well as from complex no. 1; 3, complex no. 1; 4, fragments from pit no. 4 and layer; 5, fragments from pits nos. 3, 5 and 11; 6-7, amphorae (1/5) from complex no. 1.

Fig. 25. Braniște-Nemcișor (tumul nr. 8). Ceramică lucrată la roată (1/2): 1, fragmente din complexul nr. 1 și strat; 2, fragmente din gropile nr. 1, 4 și 11, ca și din complexul nr. 1; 3, complex nr. 1; 4, fragmente din groapa nr. 4 și strat; 5, fragmente din gropile nr. 3, 5 și 11; 6-7, amfore (1/5) din complexul nr. 1.

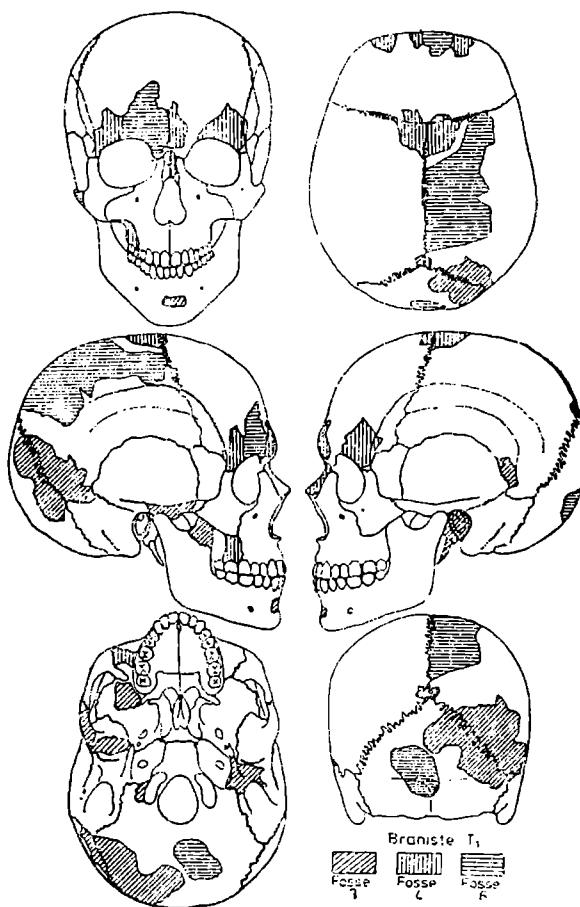

Fig. 26. Braniste-Nemcișor. The plotting of the better preserved cranial bones from the barrow no. 1 (according to N. Mirițoiu and M. Udrescu).

Fig. 26. Braniste-Nemcișor. Reconstituire în desen a oaselor craniene mai bine păstrate din tumul nr. 1 (după N. Mirițoiu și M. Udrescu).

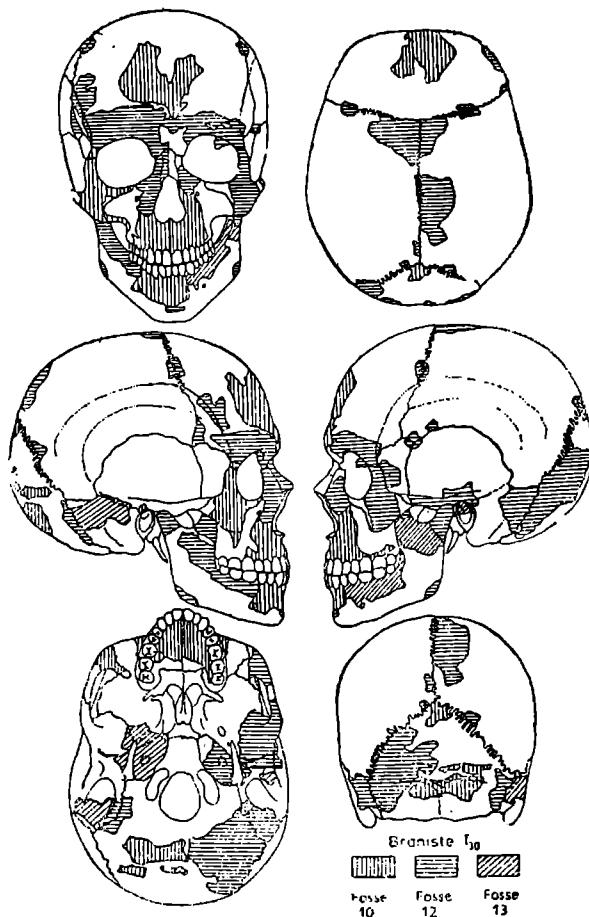

Fig. 27. Braniste-Nemcișor. The plotting of the better preserved cranial bones from the barrow no. 30 (according to N. Mirițoiu and M. Udrescu).

Fig. 27. Braniste-Nemcișor. Reconstituire în desen a oselor craniene mai bine păstrate din tumul nr. 30 (după N. Mirițoiu și M. Udrescu).